

પ્રકરણ 3

અંદાજપત્રીય વ્યવસ્થાપન

પ્રકરણ 3

અંદાજપત્રીય વ્યવસ્થાપન

અસરકારક નાણાકીય વ્યવસ્થાપન સુનિશ્ચિત કરે છે કે, નીતિવિષયક સ્તરે લેવામાં આવેલા નિર્ણયોનું વહીવટી સ્તરે ભંડોળના દુર્વ્યા અથવા વિચલન વિના સફળતાપૂર્વક અમલીકરણ થાય છે. આ પ્રકરણ રાજ્ય સરકારની ફાળવણીની પ્રાથમિકતાઓની સમીક્ષા કરે છે અને અંદાજપત્રની રચનાની પારદર્શિતા અને 2019-20 દરમ્યાન તેના અમલીકરણમાં અસરકારકતા પર ટિપ્પણી રજૂ કરે છે.

3.1 અંદાજપત્રની પ્રક્રિયા

અંદાજપત્ર તૈયાર કરવાની વાર્ષિક કવાયત એ જાહેર સંસાધનોના કાર્યક્ષમ ઉપયોગ માટેના વિગતવાર માર્ગદર્શન માટેનું સાધન છે. અંદાજપત્રની શબ્દસ્રોચ્ચ પરિશીષ્ટ 3.1માં આપી છે. આવતા નાણાકીય વર્ષ માટે વિભાગોને તેમના અંદાજો નક્કી કરવા માટે માર્ગદર્શન પુરુ પાડતો અંદાજપત્રનો પરિપત્ર જારી કરવાથી અંદાજપત્રની પ્રક્રિયા શરૂ થાય છે, જે સામાન્ય રીતે પ્રતિ વર્ષ સ્પટેમ્બર માસમાં થાય છે. રાજ્યમાં અંદાજપત્ર તૈયાર કરવાની વિશિષ્ટ પ્રક્રિયા નીચે આલોચના 3.1માં આપી છે:

આલોચના 3.1: અંદાજપત્રની પ્રક્રિયા

CSS: કેન્દ્રીય પુરસ્કત યોજનાઓ; CS: કેન્દ્રીય યોજનાઓ; EAPS: બાધુરૂપે સહાયિત યોજનાઓ

ગુજરાત અંદાજપત્ર નિયમાવલી, 1983 મુજબ, વિધાનસભા સમક્ષ રજૂ કરવા માટે અંદાજીત આવક અને ખર્ચનું વાર્ષિક પત્રક અને ખર્ચના પૂરક અંદાજો તૈયાર કરવાની જવાબદારી નાણા વિભાગની છે. આવી તૈયારીના હેતુ માટે નાણા વિભાગ સંબંધિત તમામ વહીવટી વિભાગો પાસેથી અંદાજો નક્કી કરવા માટે આધારરૂપ સામગ્રી મેળવે છે. વિભાગના વડાઓ, તેમના તાબાના અધિકારીઓ દ્વારા રજૂ કરવામાં આવેલી સામગ્રીના આધારે અંદાજો તૈયાર કરે છે જેના માટે તેઓ જવાબદાર હોય છે અને નિયત તારીખોએ સચિવાલયના યોગ્ય વહીવટી વિભાગમાં મોકલે છે. નાણા વિભાગ સરકાર દ્વારા મંજૂર કરવામાં આવેલા અંદાજોનું એકત્રીકરણ કરે છે. આ કવાયતમાં આવક અંદાજવામાં અને ખર્ચની ધારણા કરવામાં અત્યંત દુરંદેશીની જરૂર પડે છે. અંદાજો શક્ય હોય ત્યાં સુધી સધન અને યોક્સ હોવા જોઈએ. પ્રત્યેક બાબતની જોગવાઈ, અગાઉના વર્ષની પાછળી બાકી સહિત વર્ષ દરમિયાન યોગ્ય મંજૂરી હેઠળ ખરેખર ચૂકવણી અથવા ખર્ચ અપેક્ષિત હોય તેના પર આધારિત હોવી જોઈએ અને વર્ષને લગતી જવાબદારીઓ પૂરતી સિમિત ન હોવી જોઈએ.

રાજ્ય સરકાર દ્વારા તમામ ખર્ચ માટે વિધાનસભાની અધિકૃતતા એ અનિવાર્ય શરત છે. વિનિયોગ બિલ એ નાણા બિલ છે જે નાણાકીય વર્ષના સમયગાળા દરમિયાન ખર્ચને પહોંચી વળવા માટે સંચિત નિધિમાંથી નાણા ઉપાડવા માટે સરકારને પરવાનગી આપે છે. બંધારણની કલમ 204 મુજબ, વિધાનસભાની મંજૂરી બાદ જ સરકાર સંચિત નિધિમાંથી નાણા ઉપાડી શકે છે. ખર્ચના પૂરક પત્રકમાં, બંધારણની કલમ 205 અનુસાર, (i) વિધાનસભાની મંજૂરીની અપેક્ષાએ સરકાર દ્વારા મંજૂર થયેલ ખર્ચ કરવા માટે આકસ્મિક નિધિમાંથી અધિકૃત કરવામાં આવેલી પેશગીઓની પરતચૂકવણી. (ii) ચાલુ વર્ષ માટે અંદાજપત્રીય અંદાજોમાં અગાઉથી જોગવાઈ કરવામાં આવી હોય એવી બાબતો માટે વધારાની જોગવાઈ (iii) ‘નવો ખર્ચ’ જેના માટે વિધાનસભાની વિશેષ મંજૂરી જરૂરી છે અને (iv) હિસાબમાં સમાયોજન જેના માટે જોગવાઈઓ જરૂરી છે તેનો સમાવેશ થાય છે. ખર્ચનું પૂરક પત્રક વિધાનસભાની મંજૂરી બાદ પૂરક અનુદાન બને છે.

પૂરક અનુદાન ઉપરાંત, અનુદાનની અંદર પુનઃફાળવણી કરવા માટે પુનર્વિનિયોગનો ઉપયોગ કરી શકાય છે. પુનર્વિનિયોગ એ, સક્ષમ સત્તાપિકારી દ્વારા, એ જ અનુભાગની (મહેસૂલ-મતપાત્ર, મહેસૂલ-બિન-મતપાત્ર, મૂડી-મતપાત્ર, મૂડી-બિન-મતપાત્ર) અંદર અનુદાન અથવા વિનિયોગના કોઈ એકમ હેઠળના અધિક ખર્ચને પહોંચી વળવા વિનિયોગના બીજા એકમમાંથી કરાયેલી બયતોની તબદીલી છે.

2019-20ના વિનિયોગ હિસાબો મુજબ, રાજ્ય વિધાનસભા દ્વારા મંજૂર કુલ ૨૫૮ (મૂળ અને પૂરક જોગવાઈઓ બન્ને), કરવામાં આવેલો ખર્ચ અને 2019-20 દરમિયાન થયેલી બયત નીચે આવેખ ૩.૨માં દર્શાવ્યા મુજબ હતાં:

આલેખ 3.2: 2019-20 માટે ગુજરાતના અંદાજપત્રનો અને ખર્ચનો સારાંશ

3.1.1 નાણાકીય વર્ષ દરમિયાન કુલ જોગવાઇઓ, ખરેખર ચૂકવણીઓ અને બચતોનો સારાંશ

2019-20 દરમિયાન કુલ અંદાજપત્રીય જોગવાઇ, ચૂકવણીઓ અને બચત/વધારો તેના આગામી મતપાત્ર/બિન-મતપાત્રમાં વિભાજન સાથેના સારાંશની સ્થિતિ નીચે દર્શાવ્યા મુજબ છે:

કોઠો 3.1: 2019-20 દરમિયાન અંદાજપત્રીય જોગવાઇ, ચૂકવણીઓ અને બચતો/વધારો

(₹ કરોડમાં)

પ્રકાર	કુલ અંદાજપત્રીય જોગવાઇ		ચૂકવણીઓ		બચત	
	મતપાત્ર	બિન-મતપાત્ર	મતપાત્ર	બિન-મતપાત્ર	મતપાત્ર	બિન-મતપાત્ર
કુલ	1,74,607.29	39,663.93	1,48,754.75	39,524.20	25,852.54	139.73

સોત: 2019-20ના વિનિયોગ હિસાબો

3.1.2 મતપાત્ર અને બિન-મતપાત્ર ચૂકવણીઓ

2019-20 દરમિયાન કુલ ચૂકવણીઓનું મતપાત્ર અને બિન-મતપાત્રમાં વિભાજન અને છેલ્લા પાંચ વર્ષના (2015-20) વલણનું વિશેષજ્ઞ નીચે દર્શાવ્યું છે:

કોઠો 3.2: 2015-20 દરમિયાન અંદાજપત્રીય ચૂકવણીઓ અને બચતો

(₹ કરોડમાં)

વર્ષ	ચૂકવણીઓ		બચત			
	મતપાત્ર	બિન-મતપાત્ર	મતપાત્ર	ટકા	બિન-મતપાત્ર	ટકા
2015-16	1,05,759.54	22,716.15	17,258.03	16.32	133.22	0.59
2016-17	1,09,654.59	27,110.80	19,041.15	17.36	4,544.52	16.76
2017-18	1,28,110.06	32,953.02	19,301.35	15.07	2,606.88	7.91
2018-19	1,44,463.86	36,015.81	19,732.04	13.66	364.25	1.01
2019-20	1,48,754.75	39,524.20	25,852.54	17.38	139.73	0.35

સોત: સંબંધિત વર્ષોના વિનિયોગ હિસાબો

ઉપરના કોઠામાં જોઈ શકાય છે એ મુજબ, મતપાત્ર અને બિન-મતપાત્ર એ બજે બાબતો હેઠળની અંદાજપત્રીય ચૂકવણીઓ સતત વધતી રહી છે. એજ રીતે, છેલ્લા પાંચ વર્ષો દરમિયાન મતપાત્ર વિભાગ હેઠળની બચતોએ પણ વધારાનું વલણ દર્શાવે છે.

જુદા જુદા અનુદાનો હેઠળ બચતો/વધારાનું પૃથક્કરણ ફકરા 3.3માં દર્શાવ્યું છે.

3.1.3 જેન્ડર અંદાજપત્ર

ટકાઉ વિકાસના ધોયોના (Sustainable Development Goals (SDGs)) સંયુક્ત રાષ્ટ્રસંઘની કાર્યસૂચી 2030 એ ગરીબી હટાવવી, પૃથ્વીનું રક્ષણ કરવું અને તમામ લોકો શાંતિ અને સમૃદ્ધિ માણી શકે તેવાં કાર્ય કરવા માટેની વૈશ્વિક હાકલ છે. 17 SDGs માંથી, ધોય 5નું લક્ષ્ય, સીઓ અને બાળકીઓ સામેના તમામ પ્રકારના બેદભાવનો અંત લાવીને જાતીય સમાનતા હાંસલ કરવાનો અને તમામ સીઓનું સશક્તિકરણ કરવાનું છે. જાતીય સમાનતા એ માત્ર મૂળભૂત માનવ અધિકાર નથી પણ ટકાઉ ભવિષ્ય માટે તે અતિ મહત્વની છે. રાજ્ય સરકારે જાતીય સમાનતા સહિત 17 SDGsને આવરી લઇને ગુજરાત ટકાઉ દ્વરદશિતા દસ્તાવેજ (Gujarat Sustainable Vision Document) 2030 પહેલેથી તૈયાર કરેલ છે. સીઓના સશક્તિકરણ અને જાતીય સમાનતાના ઇચ્છિત પરિણામ મેળવવા માટે, રાજ્ય સરકાર સીઓ અને બાળકીઓના વિકાસ માટે ઘણી યોજનાઓનો અમલ કરી રહી છે. નાણાકીય વર્ષ 2014-15થી, રાજ્ય સરકાર સ્ત્રી-લક્ષી નાણાકીય ફાળવણીઓનો સમાવેશ કરતું જેન્ડર અંદાજપત્ર પ્રકાશિત કરી રહી છે.

કોઠો 3.3 છેલ્લા પાંચ વર્ષ (2015-20) દરમિયાન જેન્ડર અંદાજપત્રમાં રાજ્ય સરકાર દ્વારા કરવામાં આવેલી ફાળવણી દર્શાવે છે, જ્યારે આલેખ 3.3 એ જ સમયગાળામાં રાજ્યના કુલ અંદાજપત્ર અને રાજ્યના એકંદર ધરેલું ઉત્પાદનની સામે જેન્ડર અંદાજપત્રની ટકાવારીની અલક આપે છે.

કોઠો 3.3: 2015-20 દરમિયાન જેન્ડર અંદાજપત્ર હેઠળ ફાળવણી

(₹ કરોડમાં)

	2015-16	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20
જેન્ડર અંદાજપત્ર	47,845.98	50,584.57	56,491.89	62,302.93	63,341.07
કુલ અંદાજપત્ર	1,45,866.94	1,60,351.05	1,82,971.32	2,00,575.97	2,14,271.22
રાજ્યનું એકંદર ધરેલું ઉત્પાદન	10,29,010	11,67,156	13,28,068	15,01,944	16,63,362

સોત: સંબંધિત વર્ષોના વિનિયોગ હિસાબો

આલેખ 3.3: કુલ અંદાજપત્ર અને રાજ્યના એકંદર ઘરેલું ઉત્પાદનની ટકાવારી રૂપે જેન્ડર અંદાજપત્ર

કોઠામાં જોઇ શકાય છે કે, 2015-16માં જેન્ડર અંદાજપત્રમાં ફાળવણી ₹ 47,845.98 કરોડ હતી તે 2019-20માં વધીને ₹ 63,341.07 કરોડ થઈ હતી. જો કે, કુલ અંદાજપત્રની ટકાવારી રૂપે જેન્ડર અંદાજપત્રનો હિસ્સો 2015-16માં 32.80 ટકાથી ઘટીને 2019-20માં 29.56 ટકા થયો હતો. એ જ રીતે, રાજ્યના એકંદર ઘરેલું ઉત્પાદનમાં હિસ્સો 2015-16માં 4.65 હતો તે ઘટીને 2019-20માં 3.81 થયો હતો.

3.2 વિનિયોગ હિસાબો

વિનિયોગ હિસાબો ભારતના બંધારણની કલમ 204 અને 205 હેઠળ પસાર કરવામાં આવેલા વિનિયોગ અધિનિયમને સંલગ્ન અનુસૂચિઓમાં નિર્દિષ્ટ જુદા જુદા હેતુઓ માટેની રકમોનું મતપાત્ર અનુદાનો અને બિન-મતપાત્ર વિનિયોગોની તુલનાએ નાણાકીય વર્ષ માટે સરકારના ખર્ચની વિગતો પુરી પાડે છે. આ હિસાબો મૂળ અંદાજપત્રીય જોગવાઈ, પૂરક અનુદાનો, બચતો, પરતસોપણીઓ અને પુનવિનિયોગ પૃથક રૂપે દર્શાવે છે અને વિનિયોગ અધિનિયમ દ્વારા અધિકૃત થયા હોય તેની સામે જુદી જુદી નિર્દિષ્ટ સેવાઓ પરના ખરેખર મૂડી અને મહેસૂલી ખર્ચ દર્શાવે છે. વિનિયોગ હિસાબો, આથી, નાણાકીય હિસાબોના પૂરક બને છે.

ભારતના નિયંત્રક અને મહાતેખાપરીક્ષક દ્વારા વિનિયોગનું ઓડિટ એ સુનિશ્ચિત કરવા માગે છે કે જુદા જુદા અનુદાનોમાંથી ખરેખર કરવામાં આવેલો ખર્ચ વિનિયોગ અધિનિયમ હેઠળ આપવામાં આવેલી અધિકૃતતા મુજબ હતો અને બિન-મતપાત્ર ખર્ચ પણ તે અગેની બંધારણની જોગવાઈઓ મુજબ જ કરવામાં આવ્યો હતો. તે એ પણ સુનિશ્ચિત કરે છે કે આ રીતે કરવામાં આવેલો ખર્ચ કાયદો, સંબંધિત નિયમો, નિયમનો અને સૂચનાઓ સાથે સુસંગત છે.

3.3 અંદાજપત્રીય અને હિસાબી પ્રક્રિયાની સંપૂર્ણતા પર ટિપ્પણી

3.3.1 કાયદાકીય સત્તા વિના કરવામાં આવેલો ખર્ચ

ગુજરાત અંદાજપત્ર નિયમાવલી, 1983 અનુસાર, અંદાજપત્રીય જોગવાઈ વિના અથવા પૂરક અનુદાન/વિનિયોગની અપેક્ષાએ અથવા પુનવિનિયોગ દ્વારા ભંડોળની જોગવાઈ વિના કોઈ પણ સદર (મુખ્ય/ગૌણ અથવા પેટા-સદર) હેઠળ ખર્ચ કરી શકાય નહીં.

ઓડિટ ચકાસણીમાં બે કિસ્સાઓમાં એવું જોગવાઈ આવ્યું હતું કે કોણ 3.4માં આપેલી વિગતો મુજબ 2019-20 દરમિયાન અંદાજપત્રીય જોગવાઈ વિના એક કરોડ કરતાં અધિક ખર્ચ (કુલ ₹ 11.07 કરોડ) કરવામાં આવ્યો હતો.

કોઠો 3.4: 2019-20 દરમિયાન અંદાજપત્રીય જોગવાઈ વગરના ખર્ચનો સારાંશ

અનુદાન/ વિનિયોગ	વાર્ષિક	ખર્ચ	(₹ કરોડમાં)
			પરિયોજનાઓ/પેટા- સદરોની સંખ્યા
05	સહકાર	4.46	1
84	બિન-રહેણાંક મકાનો	6.61	1
કુલ		11.07	

સોત: 2019-20ના વિનિયોગ હિસાબો

2019-20 દરમિયાન અંદાજપત્રીય જોગવાઈ વિના ખર્ચ કરવામાં આવ્યો હતો તે હિસાબી સદરો નીચે મુજબ હતાં:

કોઠો 3.5: 2019-20 દરમિયાન અંદાજપત્રીય જોગવાઈ વિના કરવામાં આવેલો ખર્ચ

ક્રમાંક	અનુદાન નં. અને જેમાં અંદાજપત્રીય જોગવાઈ વિના ખર્ચ કરવામાં આવ્યો હતો તે હિસાબી સદરો	જોગવાઈ વિના ખર્ચ	(₹ કરોડમાં)
			જોગવાઈ વિના ખર્ચ
1	05-6425-00-108-26	ખાંડ સહકારી મંડળીઓને લોન	4.46
2	84-4059-01-051-50	બંદરો અને પરિવહન વિભાગ માટે સુરક્ષા ચોકીઓનું બાંધકામ	6.61

સોત: 2019-20ના નાણાકીય હિસાબો

અંદાજપત્રીય જોગવાઈ વિના ખર્ચ એ નાણાકીય નિયમનો અને વિધાનસભાની મરજુનું પણ ઉત્તંધન છે. આ બાબત સરકારના વિભાગોમાં નાણાકીય શિસ્તનો અભાવ પણ દર્શાવે છે.

3.3.2 બિનજરૂરી પૂરક જોગવાઈ

પૂરક જોગવાઈ અધિકૃત કુલ મૂળ જોગવાઈના વધારા રૂપે હોય છે અને મૂળ જોગવાઈ મેળવવામાં આવે છે એ જ રીતે તે મેળવવામાં આવે છે.

2019-20 દરમિયાન, અનુદાનના ત્રણ કિસ્સાઓમાં એકંદરે ₹ 661.77 કરોડની પૂરક જોગવાઈ (દરેક કિસ્સામાં ₹ 50 કરોડ અથવા વધુ) કરવામાં આવી હતી, જે બિનજરૂરી પુરવાર થઈ હતી. કોઠા 3.6માં આપેલી વિગતો મુજબ આ ત્રણ કિસ્સાઓમાં કરવામાં આવેલો ખર્ચ મૂળ જોગવાઈના સ્તર સુધી પણ પહોંચી શક્યો ન હતો.

કોઠો 3.6: બિનજરૂરી પૂરક જોગવાઈ (દરેક કિસ્સામાં ₹ 50 કરોડ અથવા તેનાથી અધિક)

(₹ કરોડમાં)

ક્રમાંક	અનુદાનનો નંબર અને નામ	મૂળ જોગવાઈ	ખરેખર ખર્ચ	મૂળ જોગવાઈ માંથી બચત	બિનજરૂરી પૂરક જોગવાઈ
સહેસૂલ - મતપાત્ર					
1	13- ઉર્જા યોજનાઓ	9,032.41	8,856.23	176.18	453.94
2	39- તબીબી અને જાહેર આરોગ્ય	5,790.63	5,670.76	119.87	139.97
3	40- પરિવાર કલ્યાણ	2,052.59	2,032.69	19.90	67.86
	કુલ	16,875.63	16,559.68	315.95	661.77

સોતા: 2019-20ના વિનિયોગ હિસાબો

3.3.3 ભંડોળનો બિનજરૂરી પુનર્વિનિયોગ

પુનર્વિનિયોગ એ વિનિયોગનો એક એકમ જેમાં બચતની ધારણા હોય તેમાંથી અનુદાનની અંદરનો અન્ય એકમ જેમાં અધિક ભંડોળની જરૂર લાગતી હોય તેમાં ભંડોળની તબદીલી છે.

પરિશીષ્ટ 3.2માં આપેલી વિગતો મુજબ, 18 પેટા-સદરોમાં, ₹ 272.86 કરોડનો પુનર્વિનિયોગ બિનજરૂરી પુરવાર થયો હતો અને ₹ 437.57 કરોડની બચતમાં (દરેક કિસ્સામાં ₹ 10 લાખથી વધુ) પરિણામ્યો હતો.

₹ 437.57 કરોડની માત્રબર બચત જેના માટે પુનર્વિનિયોગનો આશરો લેવામાં આવ્યો હતો. આ બાબત દર્શાવે છે કે, અંદાજપત્રીય ફાળવણીનું આયોજન, તેની દેખરેખ અને તેનો ઉપયોગ કરવામાં રાજ્ય સરકાર નબળી પડી છે.

3.3.4 વણવપરાયેલી જોગવાઈઓ અને પરતસોંપણી કરેલા વિનિયોગો અને/અથવા મોટી બચતો/પરતસોંપણી

3.3.4.1 અંદાજપત્રીય જોગવાઈના અલ્પ ઉપયોગના કારણે નોંધપાત્ર બચતો

ગુજરાત સરકારના 27 વિભાગો દ્વારા સંચાલન કરવામાં આવતા અનુદાનો માટે 108 માંગણીઓ હતી, જે 2019-20માં 192 અનુદાનો/વિનિયોગોમાં¹ પરિણમી હતી.

2019-20 દરમિયાન 192માંથી 175 અનુદાનો/વિનિયોગોમાં ₹ 27,459.11 કરોડની એકંદર કુલ બચતો થઈ હતી, જેમાંથી 46 અનુદાનો/વિનિયોગોએ અંદાજપત્રીય ફળવણીના 50 ટકા કરતાં ઓછો વપરાશ દર્શાવ્યો હતો. બચતોના પ્રમાણમાં જૂથ મુજબ અનુદાનો/વિનિયોગોની વહેંચણી નીચે મુજબ છે.

આલેખ 3.4: અનુદાન-વાર ઉપયોગ

192 અનુદાનો/વિનિયોગો પૈકી 23માં 2019-20 દરમિયાન અંદાજપત્રીય ફળવણી ₹ એક કરોડ કરતાં અધિક હતી અને અંદાજપત્રનો ઉપયોગ 50 ટકા કરતાં ઓછો હતો. જ્યારે બે અનુદાનો/વિનિયોગોએ છેલ્લા પાંચ વર્ષો (2015-20) દરમિયાન સતત ઓછો ઉપયોગ દર્શાવ્યો હતો ત્યારે ત્રણ અનુદાનો/વિનિયોગોએ છેલ્લા પાંચ વર્ષોમાંથી ચારમાં ઓછો વપરાશ દર્શાવ્યો હતો (કોઠો 3.7).

¹ અનુદાન (મહેસૂલ મતપાત્ર અને મૂડી મતપાત્ર), વિનિયોગ (મહેસૂલ બિન-મતપાત્ર અને મૂડી બિન-મતપાત્ર)

કોઠો 3.7: અનુદાનો/વિનિયોગો જેમાં અંદાજપત્રનો ઉપયોગ 50 ટકા કરતાં ઓછો હતો

ક્રમાંક	અનુદાન	2015-16	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20	વર્ષોની સંખ્યા ²	અંદાજપત્ર 2019-20	કુલ અંદાજપત્ર (5 વર્ષ)
		(ટકામાં)							
1	0002-કૃષી મૂડી મતપાત્ર	23.81	16.05	0.00	0.00	0.00	5	100.00	562.5
2	0003- લઘુ સિંચાઇ, જમીન સંરક્ષણ અને વિસ્તાર વિકાસ મહેસૂલ મતપાત્ર	99.39	83.11	94.24	20.63	14.87	2	157.33	627.76
3	0003- લઘુ સિંચાઇ, જમીન સંરક્ષણ અને વિસ્તાર વિકાસ મૂડી મતપાત્ર	100	95.01	103.26	0.00	1.69	2	92.15	478.47
4	0006- મત્સ્યોધ્યોગ મૂડી મતપાત્ર	75.10	11.57	35.90	9.34	0.50	4	270.00	1141.95
5	0009- શિક્ષણ મૂડી મતપાત્ર	55.65	73.83	51.61	55.95	39.55	1	579.98	4075.05
6	0011-ઉજ્જ અને પ્રોકેમિકલ્સ વિભાગ. મહેસૂલ મતપાત્ર	93.02	63.26	87.16	62.73	40.06	1	7.79	25.11
7	0019-નાણા વિભાગને લગતો અન્ય ખર્ચ. મહેસૂલ મતપાત્ર	13.67	0.89	0.59	0.69	0.86	5	8770.73	34934.12
8	0047-ઉદ્યોગ અને ખાણ મહેસૂલ મતપાત્ર	92.90	72.18	96.08	67.07	46.16	1	29.71	94.34
9	0049- ઉદ્યોગો મૂડી મતપાત્ર	30.93	33.33	66.24	98.67	37.24	3	591.76	1265.89
10	0050- ખાણ અને અનીજ મૂડી મતપાત્ર	98.73	49.02	39.22	100	0.00	3	8.16	22.86
11	0056-શ્રમ અને રોજગાર વિભાગ મહેસૂલ મતપાત્ર	75.59	71.48	62.66	30.24	23.18	2	25.31	96.35
12	0057-શ્રમ અને રોજગાર મૂડી મતપાત્ર	62.04	27.84	45.71	15.16	16.45	4	25.55	360.65
13	0071-ગ્રામીય આવાસન અને ગ્રામ વિકાસ મહેસૂલ મતપાત્ર	86.34	85.87	100	47.51	41.73	2	2572.17	9074.38

² વર્ષોની સંખ્યા જેમાં અંદાજપત્રનો ઉપયોગ 50 ટકા કરતાં નીચે હતો

પ્રકરણ 3-અંદાજપત્રીય વ્યવસ્થાપન

ક્રમાંક	અનુદાન	2015-16	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20	વર્ષોની સંખ્યા ²	અંદાજપત્ર 2019-20	કુલ અંદાજપત્ર (5 વર્ષ)
		(ટકામાં)							
14	0073- પંચાયત, ગ્રામ્ય આવાસન અને ગ્રામ વિકાસ વિભાગને લગતો અન્ય ખર્ચ મૂડી મતપાત્ર	95.04	66.11	21.45	1.42	0.00	3	2.20	15.74
15	0082-મહેસૂલ વિભાગને લગતો અન્ય ખર્ચ મહેસૂલ મતપાત્ર.	30.25	56.12	31.60	84.95	45.73	3	3.10	15.43
16	0084-બિન-રહેણાંક મકાન મૂડી મતપાત્ર	58.92	37.37	50.83	53.29	42.61	2	1268.71	6790.71
17	0084- બિન-રહેણાંક મકાન મહેસૂલ બિન-મતપાત્ર	84.69	72.87	81.97	54.40	27	1	1.27	7.7
18	0085- રહેણાંક મકાન મૂડી મતપાત્ર	69.66	80.37	78.19	54.99	39.78	1	285.34	1326.52
19	0093- અનુસૂચિત જનજાતિઓનું કલ્યાણ મૂડી મતપાત્ર	75.77	78.79	43.11	9.35	32.31	3	38.98	158.02
20	0096-આદિજાતિ વિસ્તાર પેટા-યોજના મૂડી બિન-મતપાત્ર	44.83	82.66	27.25	33.33	42.91	4	1.00	3744.58
21	0096- આદિજાતિ વિસ્તાર પેટા-યોજના મહેસૂલ બિન-મતપાત્ર	89.14	127.50	97.17	56.06	41.10	1	5.00	30.85
22	0101- શહેરી આવાસન મહેસૂલ મતપાત્ર	72.68	97.01	46.07	67.96	47.98	2	994.44	3875.46
23	0108-જળવાયુ પરિવર્તન વિભાગને લગતો અન્ય ખર્ચ મહેસૂલ મતપાત્ર.	93.72	82.22	95.78	74.32	17.85	1	1046.09	1419.33

સોત: સંબંધિત વર્ષોના વિનિયોગ હિસાબો

ઉપરાંત, પરિશીષ્ટ 3.3માં દર્શાવ્યા મુજબ, 2019-20 દરમિયાન 192માંથી 175 અનુદાનો/વિનિયોગોમાં ₹ 27,459.11 કરોડની એકંદર બચત થઈ હતી, ₹ 26,359.11 કરોડ જેટલી રકમની 96 ટકા બચતો 48 અનુદાનો/વિનિયોગોમાં થઈ હતી (₹ 50 કરોડ અને ઉપર દરેક કિસ્સામાં).

આ પરિસ્થિતિ, રાજ્ય સરકાર દ્વારા સધન સમીક્ષા કરીને ઝડપી સુધારાત્મક પગલા લેવા માટેની જરૂરીયાત સૂચવે છે.

3.3.4.2 નોંધપાત્ર પરતસોપણી

192 અનુદાનો/વિનિયોગો પૈકી, 44માં, વર્ષ દરમિયાન મૂળ જોગવાઈ અથવા પૂરક જોગવાઈનો મોટો હિસ્સો વર્ષ દરમિયાન જરૂરી/ઉપયોગમાં આવ્યો ન હતો જે માર્ચ 2020ના અંતે નોંધપાત્ર પરત સોપણીમાં પરિણામ્યો હતો જે કોણ 3.8ની વિગતો મુજબ છે.

કોણો 3.8: માર્ચ 2020ના અંતે 50 કરોડથી અધિક ભંડોળની પરત સોપણીની વિગતો

(₹ કરોડમાં)

ક્રમાંક	અનુદાન નં.	મૂળ	પૂરક	કુલ જોગવાઈ	ખરેખર ખર્ય	બચત (-) / અધિક (+)	પરત સોપણીની રકમ
1	0002-RV	3244.74	1006.89	4251.63	3312.13	(-)939.50	937.73
2	0002-CV	100.00	0	100	0	(-)100.00	100.00
3	0003-RV	157.33	0	157.33	23.39	(-)133.93	133.93
4	0003-CV	92.15	0	92.15	1.56	(-)90.59	90.59
5	0004-RV	796.70	0	796.70	534.13	(-)262.57	262.69
6	0006-RV	351.67	0	351.67	257.45	(-)94.22	94.14
7	0006-CV	270.00	0	270.00	1.35	(-)268.65	268.65
8	0009-CV	579.98	0	579.98	229.37	(-)350.61	305.12
9	0013-RV	9032.41	453.94	9486.35	8856.23	(-)630.12	630.12
10	0013-CV	3423.15	0	3423.15	2849.64	(-)573.51	573.51
11	0016-RV	320.53	0	320.53	235.61	(-)84.92	73.72
12	0018-RV	11721.07	0	11721.07	10563.00	(-)1158.07	1154.82
13	0019-RV	8770.72	0	8770.72	75.50	(-)8695.22	8693.78
14	0020-RC	20445.25	796.59	21241.84	21170.91	(-)70.92	63.65
15	0022-RV	648.32	0	648.32	357.57	(-)290.76	290.74
16	0026-RV	598.45	0	598.45	515.43	(-)83.02	82.98
17	0039-CV	1146.83	0	1146.83	962.52	(-)184.31	178.40
18	0043-RV	4977.65	0.50	4978.15	4746.67	(-)231.48	227.93
19	0046-CV	899.37	0	899.37	688.30	(-)211.07	211.06
20	0049-RV	4019.48	684.49	4703.97	4491.41	(-)212.56	211.21
21	0049-CV	591.76	0	591.76	220.36	(-)371.40	371.40
22	0057-RV	1026.40	0	1026.40	809.70	(-)216.70	216.50
23	0060-RV	930.62	0	930.62	832.90	(-)97.72	97.57
24	0065-CV	4600.00	0	4600.00	3018.39	(-)1581.62	1583.49
25	0066-RV	1267.81	0	1267.81	1158.76	(-)109.05	125.41
26	0066-CV	4153.11	0	4153.11	4107.45	(-)45.26	50.20
27	0067-CV	2631.84	0	2631.84	2368.30	(-)263.54	263.54

ક્રમાંક	અનુદાન નં.	મૂળ	પૂરક	કુલ જોગવાઈ	ખરેખર ખર્ચ	બચત (-) / અધિક (+)	પરત સોપણીની રકમ
28	0070-RV	2943.25	0	2943.25	2487.33	(-)455.92	455.92
29	0071-RV	2572.17	0	2572.17	1073.45	(-)1498.72	1498.72
30	0074-CV	626.40	0	626.40	434.03	(-)192.37	424.83
31	0077-RV	326.07	0	326.07	235.26	(-)90.82	51.71
32	0079-RV	1829.29	2480.88	4310.17	3986.05	(-)324.12	347.14
33	0084-CV	1268.71	0	1268.71	540.60	(-)728.11	696.20
34	0085-CV	285.34	0	285.34	113.51	(-)171.84	167.25
35	0087-CV	311.91	0	311.91	181.18	(-)130.73	128.92
36	0092-CV	620.31	0	620.31	318.20	(-)302.11	302.06
37	0095-RV	4407.13	0	4407.13	3732.05	(-)675.08	643.12
38	0095-CV	870.52	0	870.52	647.89	(-)222.63	202.87
39	0096-RV	8675.16	0	8675.16	7940.55	(-)734.61	656.20
40	0096-CV	5305.30	0	5305.30	4121.73	(-)1183.56	1191.24
41	0098-RV	420.68	0	420.68	319.93	(-)100.74	93.15
42	0101-RV	994.44	0	994.44	477.15	(-)517.29	517.29
43	0106-RV	2299.08	0	2299.08	1990.35	(-)308.73	308.71
44	0108-RV	1046.09	0	1046.09	186.73	(-)859.36	859.85
કુલ		1,21,599.19	5,423.29	1,27,022.48	1,01,174.02	(-)25,848.46	25,838.06

સોત: 2019-20ના વિનિયોગ હિસાબો; RV: મહેસૂલ મતપાત્ર, RC: મહેસૂલ બિન-મતપાત્ર, CV: મૂડી મતપાત્ર

ઉપરાંત, 44માંથી છ અનુદાનો/વિનિયોગોમાં કરેલી ₹ 5,423.29 કરોડની પૂરક જોગવાઈ બિનજરૂરી પૂરવાર થઈ હતી, કારણ કે આ છ અનુદાનો/વિનિયોગોમાંથી ₹ 2,417.78 કરોડની પરતસોપણી કરવામાં આવી હતી.

કેટલાક વિભાગો દ્વારા માંગણી કરીને મેળવવામાં આવેલી અંદાજપત્રીય જોગવાઈઓ ખરેખર જરૂરિયાત કરતાં ઘણી વધારે હતી અને તેનો ઉપયોગ કરવામાં તેમની અસર્મર્થતા અન્ય પ્રાથમિકતાવાળા ક્ષેત્રોને સંસાધનોની ફાળવણીથી વંચિત રાખે છે અને જાહેર નાણા પર વિધાનસભાનાં બિન-અસરકારક નિયંત્રણ તરફ દોરી જાય છે.

ઉપરાંત, ગુજરાત અંદાજપત્ર નિયમાવતીના ફક્રા 103 અનુસાર, નિયંત્રણ અધિકારીઓએ તમામ અપેક્ષિત બચતો સંપૂર્ણ વિગતો અને કારણો સાથે વહીવઠી વિભાગોને જણાવવી જોઇએ.

19 અનુદાનો હેઠળના 45 પેટા-સદરોના (કોડો 3.9) કિસ્સામાં, ઓડિટે અવલોકન કર્યું હતું કે વિભાગોએ બચતો માટે કોવિડ-19 લોકડાઉનને કારણરૂપ ગણાવ્યું હતું. દર્શાવેલ કારણ પ્રતિતીજનક નથી કારણ કે લોકડાઉન 24 માર્ચ 2020ની મધ્ય રાત્રીથી લાગુ થયું હતું.

કોઠો 3.9: પેટા-સદરો અને અનુદાનો જેમાં બચતો માટે લોકડાઉનને કારણરૂપ ગણવામાં આવ્યું હતું તેની વિગતો

ક્રમાંક	અનુદાન નં.	પેટા-સદરોની સંખ્યા (યોજનાઓ)
1	0001	01
2	0002	03
3	0004	07
4	0009	02
5	0011	01
6	0014	01
7	0021	01
8	0025	01
9	0026	01
10	0033	01
11	0046	05
12	0047	01
13	0077	01
14	0079	02
15	0082	01
16	0095	05
17	0096	05
18	0106	05
19	0108	01
કુલ	19	45

3.3.5 અધિક ખર્ચ અને તેનું નિયમિતીકરણ

ભારતના બંધારણની કલમ 205 અનુસાર, રાજ્ય સરકાર સંચિત નિયમાંથી કોઈ નાણા ઉપાડી શકે નહીં સિવાય કે તેના માટે કાયદા દ્વારા વિનિયોગ કરવામાં આવ્યો હોય.

3.3.5.1 વર્ષ 2019-20 દરમિયાન અધિક ખર્ચ

2019-20 દરમિયાન, ચાર અનુદાનો/વિનિયોગોમાં ₹ 1,466.84 કરોડનો અધિક ખર્ચ થયો હતો જે રાજ્ય વિધાનસભા દ્વારા નિયમિત કરાવવો જરૂરી હતો (કોઠો 3.10).

કોઠો 3.10: નિયમિત કરાવવો જરૂરી એવો 2019-20 દરમિયાન જોગવાઈ કરતાં થયેલો અધિક ખર્ચ

(₹ કરોડમાં)

અનુદાન નં.	અનુદાનનું નામ	કુલ અનુદાન	ખરેખર ખર્ચ	અધિક ખર્ચ
મહેસૂલ મતપાત્ર				
9	શિક્ષણ	28,848.50	29,463.92	615.42

અનુદાન નં.	અનુદાનનું નામ	કુલ અનુદાન	ખરેખર ખર્ચ	અધિક ખર્ચ
73	પંચાયતો, ગ્રામ્ય આવાસન અને ગ્રામ વિકાસ વિભાગને લગતો અન્ય ખર્ચ	790.19	1,347.89	557.70
86	માર્ગ અને પુલો	3,393.05	3,639.71	246.66
મૂડી બિન-મતપાત્ર				
20	નાણા વિભાગને લગતા ઋણની પરતથ્યકવણી અને તેને લગતા ખર્ચની સેવાઓ	16,654.70	16,701.76	47.06
કુલ		49,686.44	51,153.28	1,466.84

સોત: 2019-20 ના વિનિયોગ હિસાબો

જોગવાઈ કરતાં વધારે ખર્ચ અંદાજપત્રીય અને નાણાકીય નિયંત્રણની પદ્ધતિને વિચલિત કરે છે અને જાહેર સંસાધનોના વ્યવસ્થાપનમાં નાણાકીય અશિસ્તને ઉતેજન આપે છે.

3.3.5.2 કેટલાક અનુદાનોમાં સતત વધારો

દર વર્ષે થતો અધિક ખર્ચ દર્શાવે છે કે વિભાગનું અંદાજપત્રીય નિયંત્રણ બિનઅસરકારક છે અને અંદાજપત્રીય અંદાજો વાસ્તવિક રીતે તૈયાર કરવામાં આવતા નથી. આવા વારંવારના અધિક ખર્ચ રાજ્ય વિધાનસભાની મરજુના ઉત્તંધન રૂપ છે. વસ્તુતા: વિધાનસભાની અપોતત્ત્રી મંજૂરી વિના એક રૂપિયાનો પણ ખર્ચ કરી શકાય નહીં અને, આશી, આ બાબતને ગંભીરતાથી લેવી જોઇએ. ઉપરાંત, જાહેર હિસાબ સમિતિએ પણ અધિક ખર્ચના કિસ્સાઓ ઓછા કરવા માટે ભલામણ કરી હતી.

ઓડિટે, જોકે, કોઠા 3.11માં આપેલી વિગતો મુજબ, અનુદાન નં. 73માં (મહેસૂલ મતપાત્ર) છેલ્લા પાંચ વર્ષ (2015-20) દરમિયાન સતત વધારો જોયો હતો, જે અંદાજપત્ર તૈયાર કરતી વખતે કરેલ અયોગ્ય અંદાજોના કારણે હતો.

કોઠો 3.11: સતત વધારો

(₹ કરોડમાં)

ક્રમાંક	અનુદાનો/વિનિયોગોનું વર્ણન	2015-16	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20
1.	અનુદાન નં. 73 – પંચાયતો, ગ્રામ્ય આવાસન અને ગ્રામ વિકાસ વિભાગને લગતો અન્ય ખર્ચ (મહેસૂલ મતપાત્ર)					
	અનુદાન	784.60	774.82	800.15	703.07	790.19
	ખર્ચ	816.13	897.06	1,127.87	1,463.84	1,347.89
	વધારો	31.53	122.24	327.72	760.77	557.70

સોત: સંબંધિત વર્ષોના વિનિયોગ હિસાબો

પંચાયતના કર્મચારીઓને નિવૃત્તિ અને નિવૃત્તિ લાભો, ‘પંચાયતના કર્મચારીઓને ગ્રેજ્યુઇટી, અને પંચાયતના કર્મચારીઓને કુટુંબ પેન્શન’ પેટા-સદર હેઠળ અધિક ખર્ચ જોવામાં આવ્યો હતો.

રાજ્ય સરકારે નિવૃત્તિ લાભોનો યોક્સાઇપૂર્વક અંદાજ બાંધવા માટે નિવૃત્તિ યોગ્ય પંચાયતના કર્મચારીઓનો વિશ્વસનીય માહિતી સંગ્રહ નિભાવવો જોઈએ.

3.3.5.3 પાછલા નાણાકીય વર્ષના અધિક ખર્ચનું નિયમિતીકરણ

2007-08થી 2018-19ના સમયગાળા દરમિયાન કરવામાં આવેલો ₹ 7,917.98 કરોડનો અધિક ખર્ચ રાજ્ય વિધાનસભા દ્વારા નિયમિત કરવાનો હજુ બાકી હતો. અગાઉના નાણાકીય વર્ષોના અધિક ખર્ચની વિગતો પરિશિષ્ટ 3.4માં આપવામાં આવી છે, જેમને નિયમિત કરવા જરૂરી છે.

3.3.6 મૂડીગત અસ્ક્યામતોના સર્જન માટે સહાયક અનુદાન

ભારતીય સરકારી હિસાબી ધોરણ (IGAS) 2 નિયત કરે છે કે, સહાયક અનુદાન રૂપે છુટા કરાયેલા બંડોળનો અનુદાન લેનાર કથા હેતુ મારે ઉપયોગ કરવાનો છે તે ધ્યાને લીધા વિના સહાયક અનુદાન આપનારે છુટા કરાયેલા બંડોળનું વર્ગીકરણ અને નાણાકીય પત્રકોમાં હિસાબી નોંધ, મહેસૂલી ખર્ચ તરીકે કરવી જોઈએ.

ભારતના નિયંત્રક અને મહાલેખાપરીક્ષકની સલાહથી ભારતના રાષ્ટ્રપતિ દ્વારા સ્પષ્ટરૂપે અધિકૃત કરવામાં આવ્યા હૈય માત્ર તેવા કિસ્સામાં જ સહાયક અનુદાનને સરકારના નાણાકીય હિસાબોમાં મૂડી સદરે ઉધારી શકાય. વધુમાં, સરકારી હિસાબી નિયમો, 1990નો નિયમ 30 (1) નિયત કરે છે કે મૂડી વિભાગમાં વર્ગીકરણ કરવાપાત્ર મૂડી પ્રકારના ખર્ચની વ્યાખ્યા ભૌતિક અને કાયમી પ્રકારની ભૌતિક અસ્ક્યામતોમાં વધારો કરવાના ઉદ્દેશથી કરવામાં આવેલા ખર્ચ તરીકે કરવામાં આવશે. ઉપરાંત, ગુજરાત રાજકોષીય જવાબદારી નિયમો, 2006 માટેના રાજકોષીય દર્શકો અંતર્ગત ધારણાઓ મહેસૂલી હિસાબે ખર્ચ તરીકે મુખ્ય રોકડ સહાય સામેલ કરવાનું નિયત કરે છે.

2019-20 દરમિયાન, રાજ્ય સરકારે એક વિભાગને કરેલ ₹ 4.83 કરોડના સહાયક અનુદાનની ચૂકવણી મહેસૂલી સદર હેઠળના મહેસૂલી ખર્ચ તરીકે વર્ગીકૃત કરવાના બદલે IGAS 2ના ઉલ્લંઘન રૂપે હિસાબના મૂડી સદર હેઠળ કરી હતી. આની વિગતો કોણ 3.12માં આપી છે.

કોણો 3.12: 2019-20 દરમિયાન સહાયક અનુદાનનું મૂડી સદર હેઠળ અયોગ્ય વર્ગીકરણ

(₹ કરોડમાં)

ક્રમાંક	વર્ગીકરણ-મુખ્ય સદર	સહાયક અનુદાન
1.	4059- જાહેર બાંધકામ પર મૂડી જોગવાઇ	4.83
	કુલ	4.83

સોત: 2019-20ના વિનિયોગ હિસાબો

કોઠો 3.13: 2015-20 દરમિયાન સહાયક અનુદાનના મૂડી ખર્ચ તરીકે અયોગ્ય વર્ગીકરણનું પ્રમાણ

(₹ કરોડમાં)

ક્રમાંક	2015-16	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20
સહાયક અનુદાનની નોંધ મૂડી ખર્ચ તરીકે કરવામાં આવી	492.17	89.66	119.38	10.92	4.83
કુલ મૂડી ખર્ચ	24,169.44	22,355.39	26,313.20	28,061.90	25,650.61
મૂડી ખર્ચમાં સહાયક અનુદાનનો હિસ્સો (ટકમાં)	2.04	0.40	0.45	0.04	0.02
જો સહાયક અનુદાનમાંથી કરવામાં આવેલા ખર્ચને મહેસૂલી ખર્ચ ગણવામાં આવ્યો હોત તો અધિક દર્શાવાયેલી મહેસૂલી પુરાંત (+)	(+) 492.17	(+) 89.66	(+) 119.38	(+) 10.92	(+) 4.83

સોત: સંબંધિત વર્ષોના વિનિયોગ હિસાબો

આલોખ 3.5: મૂડી ખર્ચમાં સહાયક અનુદાનનો હિસ્સો

ઉપરના આલોખમાં જોઈ શકાય છે કે, છેલ્લા પાંચ વર્ષોમાં મૂડી ખર્ચમાં સહાયક અનુદાનનો હિસ્સો ઓછો થયો હતો.

3.4 અંદાજપત્રીય અને હિસાબી પ્રક્રિયાની પારદર્શિતા પર ટિપ્પણી

3.4.1 ઉચ્ચક અંદાજપત્રીય જોગવાઈ

એવા કેસો જેમાં તાકીદની પરિસ્થિતિને પહોંચી વળવા માટે તુરંત પગલા લેવાનું શરૂ કરવાનું હૈય અથવા યોજના/પરિયોજના જેનો નાણાકીય વર્ષમાં હાથ ધરવા માટે સૈધ્યાંતિક સ્વીકાર કરવામાં આવ્યો હોય તેના પરના પ્રાથમિક ખર્ચને પહોંચી વળવા માટેના કિર્સાઓ સિવાય અંદાજોમાં ઉચ્ચક જોગવાઈ કરવાનું ગુજરાત અંદાજપત્રીય નિયમાવલી, 1983 પ્રતિબંધિત કરે છે. ઉચ્ચક અંદાજો સાથેની અદાજપત્રીય નોંધમાં જોગવાઈને વાજબી ઠેરવવા માટેનું વિગતવાર

સ્પષ્ટીકરણ આપવું જરૂરી છે. ખર્ચનો ચોક્કસ ઉદ્દેશ જાણ્યા વિનાની ઉચ્ચક જોગવાઈ પારદર્શિતાને અસર કરે છે.

અનુદાન નં. 19ના કેસમાં, એવું જોવામાં આવ્યું હતું કે નાણા વિભાગ 2012-13થી આગામ મુખ્ય સદર 2075 ‘મોઘવારી ભથ્થાના દરમાં વધારાના હિસાબે જવાબદારી’ હેઠળ દર વર્ષે ઉચ્ચક અંદાજપત્રીય જોગવાઈની ફાળવણી કરતો હતો. જો કે, કોઠા 3.14માં આપેલી વિગતો પ્રમાણે દર વર્ષે માર્ય મહિનામાં નાણા વિભાગ દ્વારા તેની પરત સૌંપણી કરવામાં આવતી હતી:

કોઠો 3.14: પુરેપુરી પરત સૌંપણી કરેલી ઉચ્ચક જોગવાઈ

(₹ કરોડમાં)

વર્ષ	અનુદાન નં.	સદરની વિગતો	રકમ	પરત સૌંપણી/પુનર્વિનિયોગ
2012-13	19	2075.00.001.01	2,500.00	2,500.00
2013-14	19	2075.00.001.01	3,000.00	3,000.00
2014-15	19	2075.00.001.01	3,500.00	3,500.00
2015-16	19	2075.00.001.01	3,500.00	3,500.00
2016-17	19	2075.00.001.01	4,500.00	4,500.00
2017-18	19	2075.00.001.01	6,000.00	6,000.00
2018-19	19	2075.00.001.01	7,000.00	7,000.00
2019-20	19	2075.00.001.01	7,500.00	7,500.00

સોત: સંબંધિત વર્ષોના વિનિયોગ હિસાબો

નાણા વિભાગનું પગલું સંબંધિત વિભાગો દ્વારા તેમના અંદાજપત્રીય અંદાજોમાં આવી જોગવાઈ કરવી તે ગુજરાત અંદાજપત્રીય નિયમાવલી, 1983ના ફક્રા 38ની જોગવાઈને અનુરૂપ ન હતું.

3.5 અંદાજપત્રીય અને હિસાબી પ્રણાલીની અસરકારકતા પર ટિપ્પણીઓ

3.5.1 અંદાજપત્રના અનુમાનો અને અપેક્ષિત અને ખરેખર વચ્ચેનો ગાળો

2019-20 દરમિયાન 192 અનુદાનો/વિનિયોગોની સામે પૂરક અંદાજપત્ર સહિત અંદાજપત્ર, ખરેખર ખર્ચ અને અધિક/બચતોની સ્થિતિનો સારાંશ કોઠા 3.15માં આપ્યો છે.

કોઠો 3.15: અંદાજપત્રીય જોગવાઈની સામે ખર્ચની સ્થિતિનો સારાંશ

(₹ કરોડમાં)

મતપાત્ર/ બિન- મતપાત્ર	ખર્ચનો પ્રકાર	અંદાજપત્ર (મૂળ)	અંદાજપત્ર (પૂરક)	કુલ અંદાજપત્ર (મૂળ+પૂ)	ખરેખર ખર્ચ	વધારો/ બચત(-)	વધારો/ બચત ટકામાં
મતપાત્ર	મહેસૂલ	1,31,833.48	7,952.08	1,39,785.56	1,21,144.07	(-)18,641.49	(-)13.34
	મૂડી	32,964.01	248.67	33,212.68	26,298.95	(-)6,913.73	(-)20.82
	લોન અને પેશગીઓ	1,606.34	2.71	1,609.05	1,311.72	(-)297.33	(-)18.48
	કુલ મતપાત્ર	1,66,403.83	8,203.46	1,74,607.29	1,48,754.74	(-)25,852.55	(-)14.81
બિન-મતપાત્ર	મહેસૂલ	21,743.04	1,081.24	22,824.28	22,664.90	(-)159.38	(-) 0.70
	મૂડી	77.18	107.77	184.95	157.55	(-)27.40	(-)14.81
	જાહેર ઝરણ	16,590.95	63.75	16,654.70	16,701.76	47.06	0.28
	કુલ બિન- મતપાત્ર	38,411.17	1,252.76	39,663.93	39,524.21	(-)139.72	(-)0.35
એકંદર કુલ		2,04,815.00	9,456.22	2,14,271.22	1,88,278.95	(-)25,992.27	(-)12.13

સોતા: 2019-20ના વિનિયોગ હિસાબો

કોઠો 3.16: 2015-20 દરમિયાન મૂળ અંદાજપત્ર, સુધારેલા અંદાજો અને ખરેખર ખર્ચ

(₹ કરોડમાં)

	2015-16	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20
મૂળ અંદાજપત્ર	1,39,139.34	1,51,851.93	1,72,179.24	1,83,666.38	2,04,815.00
પૂરક અંદાજપત્ર	6,727.59	8,499.13	10,792.08	16,909.59	9,456.22
કુલ અંદાજપત્ર (મૂળ+પૂરક)	1,45,866.93	1,60,351.06	1,82,971.32	2,00,575.97	2,14,271.22
ખરેખર ખર્ચ	1,28,475.69	1,36,765.39	1,61,063.09	1,80,479.68	1,88,278.95
બચત(-) /વધારો(+)	(-) 17,391.24	(-) 23,585.67	(-) 21,908.23	(-) 20,096.29	(-) 25,992.27
બચતની ટકાવારી	(-)11.92	(-)14.71	(-)11.97	(-)10.02	(-)12.13

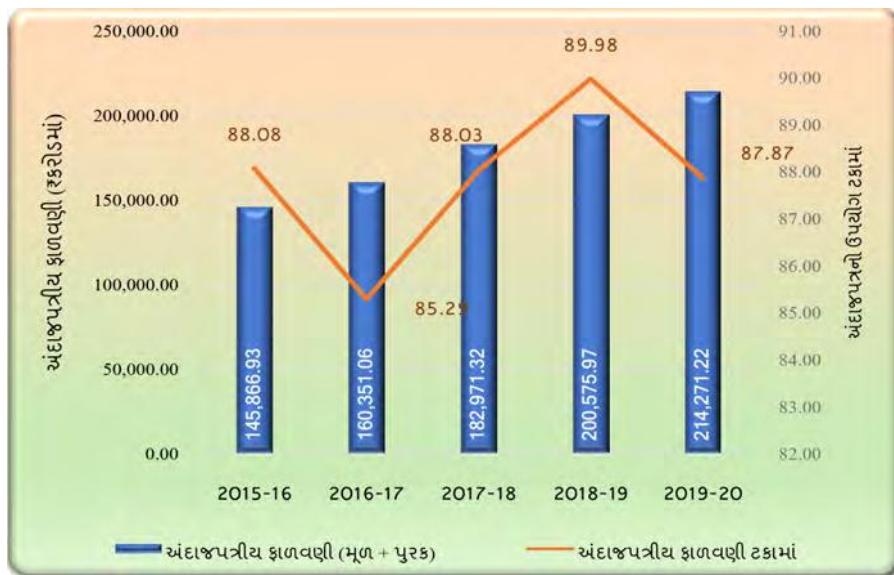
સોતા: સંબંધિત વર્ષોના અંદાજપત્રીય હિસાબો

કોઠા 3.16માં જોઈ શકાય છે એ મુજબ, 2018-19ની 10.02 ટકાની બચતની તુલનાએ 2019-20 દરમિયાન 12.13 ટકાની એકંદર બચત થઈ હતી.

3.5.1.1 અંદાજપત્રીય ભંડોળોનો ઇષ્ટતમથી ઓછો ઉપયોગ

છેલ્લા પાંચ વર્ષો દરમિયાન પ્રતિ વર્ષ રાજ્ય સરકાર દ્વારા અંદાજપત્રનો ઉપયોગ ઇષ્ટતમ કરતાં નીચો રહ્યો હતો. છેલ્લા પાંચ વર્ષ (2015-20) દરમિયાન અંદાજપત્રના ઉપયોગનું પ્રમાણ આદેખ 3.6માં દર્શાવ્યું છે.

આલેખ 3.6: 2015-20 દરમિયાન અંદાજપત્રનો ઉપયોગ

આલેખ 3.6માં જોઇ શકાય છે કે, છેલ્લા પાંચ વર્ષો દરમિયાન રાજ્ય સરકાર તેની અંદાજપત્રીય જોગવાઇઓનો 89.98 ટકા સુધીના પ્રમાણમાં ઉપયોગ કરી શકી હતી. ફાળવવામાં આવેલા ભંડોળોમાં મોટી રકમોની બચતો જરૂરિયાતોની અચોક્કસ આકારણી અને ધારેલા હેતુઓ માટે ભંડોળોનો ઉપયોગ કરવામાં અપૂરતી ક્ષમતા, બજે દર્શાવે છે.

3.5.1.2 અંદાજપત્રીય જોગવાઇઓમાંથી વિચલન માટે ખૂટતા/અપૂર્ણ સ્પષ્ટીકરણો

મંજૂર થયેલા અંદાજપત્રની સામે ખર્ચ દર્શાવવા ઉપરાંત, વિનિયોગ હિસાબોમાં અંદાજપત્રીય જોગવાઇઓથી (મૂળ વતા પૂરક) નોંધપાત્ર રીતે જુદા પડતાં હોય એવા ખર્ચના કિસ્સાઓમાં સંબંધિત વિભાગો દ્વારા આપવામાં આવેલા સ્પષ્ટીકરણો પણ સામેલ હોય છે. પેટા-સદરના સ્તરે (વિનિયોગનો એકમ) આવા વિચલનો માટે કેટલી હદની બહાર સંબંધિત વિભાગો દ્વારા સ્પષ્ટીકરણ જરૂરી છે તે રાજ્યની જાહેર હિસાબ સમિતિ દ્વારા નક્કી કરવામાં આવે છે.

પ્રધાન મહાલેખાકાર (હિસાબ અને હક) વિભાગના નિયંત્રણ અધિકારીઓને વિનિયોગ હિસાબોનો મુસદ્દે પુરો પાડે છે અને મંજૂર થયેલી અંદાજપત્રીય ફાળવણીઓના સંદર્ભમાં જાહેર હિસાબ સમિતિ દ્વારા નિયત મર્યાદાઓ બહાર ખર્ચમાં વધ્યાંત માટે કારણો/સ્પષ્ટીકરણોની માંગ કરે છે. ઓક્ટોબર 1994માં જાહેર હિસાબ સમિતિ દ્વારા નક્કી કરવામાં આવેલી મર્યાદાઓ પરિશીષ્ય 3.5માં દર્શાવી છે.

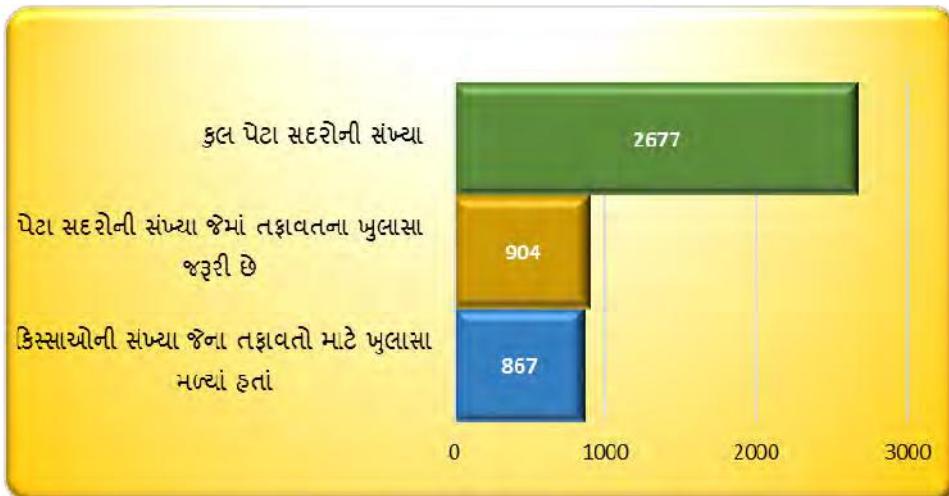
192³ અનુદાન/વિનિયોગો પૈકી, 125 અનુદાન/વિનિયોગોની બાબતમાં વિચલનના કારણો જરૂરી હતાં. 2019-20ના વિનિયોગ હિસાબોનું ઓડિટ અને હિસાબી ડેટાના વિશ્લેષણમાં જોવામાં

³ અનુદાન (મહેસૂલ મતપાત્ર, મૂડી મતપાત્ર, વિનિયોગો (મહેસૂલી બિન-મતપાત્ર, મૂડી બિન-મતપાત્ર))

આવ્યું હન્તુ કે નિયંત્રણ અધિકારીઓ દ્વારા 125 પૈકી 20 બાબતોમાં અંદાજપત્રીય ફાળવણીઓ સામે ખર્યના વિચલનો માટે સ્પષ્ટીકરણો આપવામાં આવ્યાં ન હતાં. પેટા-સદરોની દ્રષ્ટિએ 904 પેટા-સદરોમાંથી 37માં સ્પષ્ટીકરણો રજૂ કરવામાં આવ્યાં ન હતાં.

પેટા-સદરોની કુલ સંખ્યા, વિચલનો માટે સ્પષ્ટીકરણ જરૂરી હોય એવા પેટા-સદરોની સંખ્યા અને જેમાં સ્પષ્ટીકરણો મળ્યા હતાં એવા પેટા-સદરોની સંખ્યા આદેખ 3.7માં દર્શાવી છે. આ બાબતમાં સંબંધિત વિગતો પરિશીળણ 3.6માં દર્શાવી છે.

આદેખ 3.7: અંદાજપત્રીય ફાળવણીની સામે ખુલાસા વિનાના વિચલનોનો સારાંશ

અંદાજપત્રીય ફાળવણી અને તેના વપરાશ વચ્ચેના વિચલન માટે સ્પષ્ટીકરણનો અભાવ સરકારના નાણાકીય ઉત્તરાધિત્વની ખાતરી કરવાના ઉપાય તરીકે અંદાજપત્ર પર વિધાનસભાનું નિયંત્રણ અવરોધ છે.

3.5.1.3 વિનિયોગના પ્રાથમિક એકમમાં અંદાજપત્રીય વિચલન

પેટા-સદર એ વિનિયોગનો પ્રાથમિક એકમ છે અને વિનિયોગ હિસાબો એ રીતે જાહેર હિસાબ સમિતિ દ્વારા નિયત માપદંડો મુજબ પેટા-સદર સ્તરે અંદાજપત્રીય જોગવાઇઓથી ખર્યના વિચલનના કિસ્સાઓ બહાર લાવે છે.

ઉપરોક્ત આદેખ 3.7ની વિગતો મુજબ, રાજ્યના વિનિયોગ હિસાબોમાં વિનિયોગના આવા 2,677 એકમો છે. કદ અને અંદાજપત્રીય ફાળવણી મુજબ પેટા-સદરોની વહેંચણી કોઠા 3.17માં આપી છે.

કોઠો 3.17: કદ અને કુલ અંદાજપત્રીય ફાળવણી મુજબ પેટા-સદરોની વહેંચણી

અંદાજપત્રની ફાળવણી (₹ માં)	પેટા-સદરોની સંખ્યા	પેટા-સદરોનો હિસ્સો (ટકા)	કુલ અંદાજપત્ર (₹ કરોડમાં)	અંદાજપત્રમાં પેટા- સદરોનો હિસ્સો (ટકા)
15 લાખ થી ઓછા	486	18.15	12.75	0.01

અંદાજપત્રની ફાળવણી (₹ માં)	પેટા-સદરોની સંખ્યા	પેટા-સદરોનો હિસ્સો (ટકા)	કુલ અંદાજપત્ર (₹ કરોડમાં)	અંદાજપત્રમાં પેટા- સદરોનો હિસ્સો (ટકા)
15 લાખ - 50 લાખ	233	8.70	67.53	0.03
50 લાખ - 1 કરોડ	157	5.87	105.87	0.05
1 કરોડ - 10 કરોડ	749	27.98	2,751.08	1.28
10 કરોડ - 100 કરોડ	763	28.50	26,957.02	12.58
100 કરોડ અને 100 કરોડથી વધુ	289	10.80	1,84,376.97	86.05
કુલ	2,677	100	214,271.22	100.00

સોત: 2019-20 ના વિનિયોગ હિસાબો

કોઠા 3.17માં જોઇ શકાય છે એ મુજબ, પેટા-સદરોના લગભગ 11 ટકાને કુલ અંદાજપત્રીય ફાળવણી 86 ટકા થાય છે જ્યારે પેટા-સદરોના 18 ટકાને કુલ ફાળવણીના માત્ર 0.01 ટકા થાય છે. આમ, વિનિયોગના એકમને, વિધાનસભાના નિયંત્રણમાં વધારો અને અંદાજપત્રનો વહીવટ બન્ને સરળ બનાવવા માટે, સદરોની સંખ્યા અને સદરોનું કદ બન્ને રીતે તર્કસંગત કરવાની જરૂર છે.

3.5.2 અંદાજપત્ર અને વૈકલ્પિક કિંમત

ઘણી વખત, મૂળ/પૂરક જોગવાઈ મેળવતી વખતે, વિભાગો જુદી જુદી યોજનાઓ/પ્રવૃત્તિઓ હેઠળ જુદા જુદા હેતુઓ માટે મોટી વધારાની જરૂરિયાતો વિધાનસભાને જણાવે છે; પરંતુ છેવાટે મૂળ અંદાજપત્રીય જોગવાઈ અને પૂરક જોગવાઈ અથવા તેના ભાગ કરતાં ઓછો ખર્ચ થાય છે. પરિણામે, વણવપરાયેલા બંડોળનો ઉપયોગ કરી શકાતો નથી. એજ સમયે, બંડોળના અભાવે ઘણી યોજનાઓ અપૂર્ણ રહે છે. આમ, અપૂર્ણ યોજનાઓના ઇચ્છિત લાલો જહેર જનતા સુધી પહોંચી શકતા નથી. આનાથી યોજનાઓના ખર્યમાં પણ વધારો થાય છે.

જો કે, મૂડી વિભાગની 23 યોજનાઓમાં (પરિશિષ્ટ 3.7), એવું જોવામાં આવ્યું હતું કે સંબંધિત વિભાગો મૂળ જોગવાઈના 50 ટકા કરતાં વધારે ઉપયોગ કરી શક્યાં ન હતાં જેથી વર્ષના અંતે નોંધપાત્ર બચતો થઈ હતી.

વર્ષ 2019-20 માટેના નાણાકીય હિસાબો, ભાગ ||ના પરિશિષ્ટ 1Xમાં વધુમાં એવું જોવામાં આવ્યું હતું કે માર્ગ અને મકાન વિભાગ અને જળ સંપત્તિ વિભાગમાં 123 અપૂર્ણ મૂડી યોજનાઓ (અંદાજીત ખર્ચ: ₹ 7,736.36 કરોડ) હતી જેમાં 31 માર્ચ 2021 સુધીમાં ₹ 5,810.99 કરોડનો ઉત્તરોત્તર ખર્ચ થયો હતો. આ યોજનાઓ નવેમ્બર 2015 અને ઓક્ટોબર 2020 વચ્ચે પૂર્ણ થવાનો લક્ષ્યાંક હતો. જો યોગ્ય આયોજન થયું હોત તો, 23 યોજનાઓમાં વણવપરાયેલું (પરિશિષ્ટ 3.7) ₹ 3,820 કરોડ જેટલું બંડોળ શરૂઆતમાં જ આ 123 યોજનાઓને ફાળવી શકાયું હોત.

3.5.3 અંદાજપત્રમાં મોટી નીતિવિષયક જાહેરાતો અને તેનું અમલીકરણ સુનિશ્ચિત કરવા માટે પૂરું પાડવામાં આવેલું ખરેખર ભંડોળ

વહીવટી મંજૂરીના અભાવ, અંદાજપત્રીય ફણવણી છુટી ન કરવી, વગેરે કારણોસર યોજનાની માર્ગદર્શિકા/પદ્ધતિઓ મંજૂર ન થવાના કારણે રાજ્ય સરકાર દ્વારા હાથ ધરવામાં આવતી ઘણી નીતિવિષયક પહેલનો અંશતઃ અમલ થાય છે અથવા અમલ થતો નથી. આ માત્ર લાભાર્થીઓને અભિપ્રેત લાભાર્થી વંચિત રાખ્યું નથી. પરંતુ અન્ય વિભાગોને આવી યોજનાઓમાં થયેલી બચતોના ભંડોળથી વંચિત રાખે છે, જેનો તેઓ ઉપયોગ કરી શક્યા હોત.

વર્ષ 2019-20 માટેના નાણાકીય હિસાબોના ભાગ IIનું પરિશિષ્ટ XI, વર્ષ દરમિયાન લેવામાં આવેલા નીતિવિષયક મુખ્ય નિર્ણયો અથવા અંદાજપત્રમાં સૂચિત કોઈ નવી યોજનાની વિગતો આપે છે. 2019-20 દરમિયાન, 13 નવી યોજનાઓ/મોટી નીતિવિષયક જાહેરાતો રાજ્ય સરકાર દ્વારા કરવામાં આવી હતી. ઓડિટના અવલોકન મુજબ, કોઈ 3.18માં દર્શાવ્યા મુજબ 13 યોજનાઓમાંથી 11નો અમલ કરવામાં આવ્યો હતો જ્યારે બે યોજનાઓ શરૂ થઇ ન હતી.

કોઠી 3.18: જોગવાઈ કરવામાં આવી હતી પરંતુ કોઈ ખર્ચ કરવામાં આવ્યો ન હતો એવી યોજનાઓની વિગતો

ક્રમાંક	વિભાગ	યોજના	સ્થિતિ	નોંધ
1	ઉજ્જ અને પેટ્રોકેમિકલ્સ	રહેણાંક ગ્રાહકો માટે ગ્રુપ કેપ્ટીવ રૂફટોપ/ગ્રાઉન્ડ માઉન્ડ સોલર પીવી પ્રોજેક્ટના વિકાસ માટે સહાયકી (2810-00-102-07)	મંજૂર થયેલી જોગવાઈ: ₹ 10 કરોડ સુધારેલી જોગવાઈ : ₹ 0.00 ખરેખર ખર્ચ: શૂન્ય	માર્ગદર્શિકાને આખરીરૂપ ન અપાયુ અને સરકારના દરાવ પ્રકાશિત ન થવાના કારણે પરત સોપણી થઇ.
2	ઉદ્યોગ અને ખાણા	ગુજરાત સાર્વજનિક ગંદાપાણી શુદ્ધિકરણ પ્લાન્ટ (CETP), ઊરી દરિયાઈ પાઇપલાઇન અને સંલગ્ન માળખુ (4875-60-800-05)	મંજૂર થયેલી જોગવાઈ: ₹ 500 કરોડ સુધારેલી જોગવાઈ : ₹ 0.00 ખરેખર ખર્ચ: શૂન્ય	ઔદ્યોગિક એસોસીએશનોએ યોજનાના ખર્યના 20-30 ટકાનો ફાળો આપવાનો હતો. સંખ્યાબંધ બેઠકો કરવામાં આવી હતી પરંતુ પદ્ધતિ અને સંમયમર્યાદાને આખરીરૂપ આપી શકાયું ન હતું.

સોતા: 2019-20ના વિનિયોગ હિસાબો

નવી યોજનાઓ/મોટી નીતિ વિષયક જાહેરાતોના અમલીકરણમાં અડયણોની સમીક્ષા કરવી જરૂરી છે.

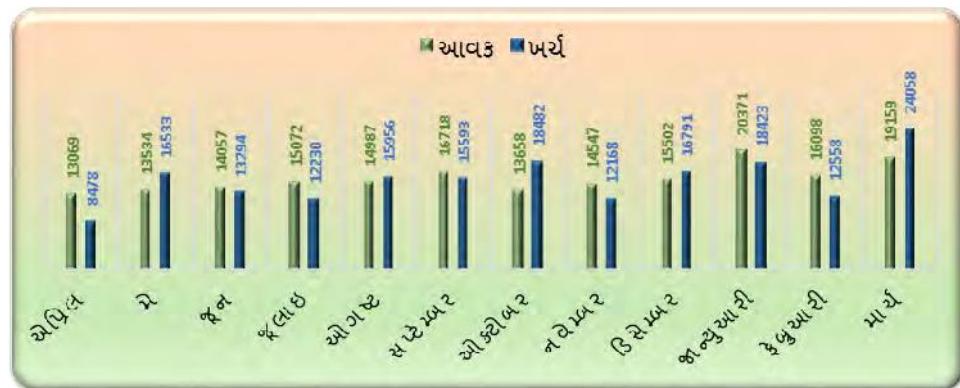
3.5.4 ખર્ચનો ધસારો

ગુજરાત અંદાજપત્રીય નિયમાવલી, 1983 અનુસાર, ખર્ચનો ધસારો, વિશેષ રૂપે નાણાકીય વર્ષના છેવટના મહિનાઓમાં, એ નાણાકીય ઔચિત્યનું ઉત્તલંઘન છે.

2019-20 દરમિયાન રાજ્યની તિજોરીમાં આવક અને ચુકવણીઓનો માસિક પ્રવાહ આલેખ 3.8માં દર્શાવ્યો છે.

આલેખ 3.8: 2019-20 દરમિયાન માસિક આવક અને ખર્ચ

(₹ કરોડમાં)

(ખર્ચના આંકડા વસ્તુલાલ બાદના છે.)

આલેખ 3.8માં જોઇ શકાય છે કે, નાણાકીય વર્ષ 2019-20 દરમિયાન તમામ મહિનાઓમાં આવકોનો પ્રવાહ ઓછા વત્તા અંશે સમાન રહ્યો હતો.

મુખ્ય સંદર્ભ જેમાં કુલ ખર્ચના 50 ટકા કરતાં અધિક (દરેક કેસમાં ₹ એક કરોડ કરતાં વધુ) ખર્ચ એકલા માર્ચ 2020માં કરવામાં આવ્યો હતો તેની વિગતો કોઠા 3.19માં આપી છે.

કોઠો 3.19: માર્ચ 2020માં ખર્ચનું પ્રમાણ

(₹ કરોડમાં)

મુખ્ય સંદર્ભ	વર્ણન	1લો ત્રિમાસિક	2લો ત્રિમાસિક	3લો ત્રિમાસિક	4થો ત્રિમાસિક	કુલ ખર્ચ	માર્ચમાં ખર્ચ	કુલ ખર્ચની ટકાવારીમાં માર્ચમાં ખર્ચ
2075	પ્રક્રિયા સામાન્ય સેવાઓ	0.07	0.49	12.32	24.69	37.57	22.67	60.33
2404	ડેરી વિકાસ	0.03	0.10	2.68	40.01	42.82	24.92	58.19
2711	પુર નિયંત્રણ અને ગાર્ટર વ્યવસ્થા	0.94	4.13	2.74	16.35	24.16	14.12	58.46
2853	બિન-લોહ ખાણકામ અને ધાતુ ઉદ્યોગ	22.68	48.24	25.92	199.25	296.09	175.19	59.17
4058	લેખનસામગ્રી અને	0.00	0.00	0.00	6.82	6.82	6.82	100.00

પ્રકરણ 3-અંદાજપત્રીય વ્યવસ્થાપન

મુખ્ય સંદર્ભ	વર્ણન	1લો ત્રિમાસિક	2જો ત્રિમાસિક	3જો ત્રિમાસિક	4થો ત્રિમાસિક	કુલ ખર્ચ	માર્યમાં ખર્ચ	કુલ ખર્ચની ટકાવારીમાં માર્યમાં ખર્ચ
	ધાપકામ પર મૂડી જોગવાઈ							
4070	અન્ય વહીવટી સેવાઓ પર મૂડી જોગવાઈ	0.00	0.00	0.00	10.55	10.55	9.98	94.55
4211	પરિવાર કલ્યાણ પર મૂડી જોગવાઈ	0.00	1.66	0.00	8.40	10.06	8.40	83.50
4402	જમીન અને જળ સંરક્ષણ પર મૂડી જોગવાઈ	0.21	0.21	0.19	1.95	2.56	1.63	63.64
4810	નવી અને પુનઃપ્રાપ્ય ઉર્જા પર મૂડી જોગવાઈ	0.00	0.00	0.00	10.00	10.00	10.00	100.00
4875	અન્ય ઉદ્યોગો પર મૂડી જોગવાઈ	3.66	0.00	31.92	177.06	212.63	161.80	76.09
6216	આવાસન પર લોન	0.00	0.00	0.81	4.20	5.01	4.20	83.80
	કુલ	27.60	54.83	76.58	499.36	658.27	439.73	

સોત: પ્રધાન મહાતેખાકાર (હિસાબ અને હક) ની કચેરી દ્વારા આપવામાં આવેલા માહિતી

આમ, નાણાકીય નિયમનોની ભાવનાથી વિપરીત, ખર્ચનો એક નોંધપાત્ર હિસ્સો રાજ્ય સરકાર દ્વારા નાણાકીય વર્ષના અંતે ખર્ચવામાં આવ્યો હતો, જે ખર્ચ પર અપૂરતુ નિયંત્રણ અને નબજું અંદાજપત્રીય વ્યવસ્થાપન દર્શાવે છે.

વધુમાં, માર્ચ 2020માં 1,879 પેટા-સંદર્ભો હેઠળ કરવામાં આવેલા ₹ 28,354.42 કરોડના કુલ ખર્ચમાંથી, 139 પેટા-સંદર્ભો હેઠળ 100 ટકા ખર્ચ (₹ 3,450.67 કરોડ) માર્ચ 2020માં કરવામાં આવ્યો હતો. 30 પેટા-સંદર્ભો (139 પૈકી) જેમાં ₹ 10 કરોડ અથવા વધુનો ખર્ચ માર્ચ 2020માં કરવામાં આવ્યો હતો તેની વિગતો પરિશિષ્ટ 3.8માં દર્શાવી છે.

ઉપરાંત, વિભાગ દ્વારા તેના હસ્તક મુકાચેલા અનુદાનની બાબતમાં કરવામાં આવેલા ખર્ચના કિસ્સામાં, એવું જોવામાં આવ્યું હતું કે 108 પૈકી ચાર અનુદાનોમાં, કુલ ખર્ચના 50 ટકા કરતાં અધિક ખર્ચ કોણ 3.20માં દર્શાવ્યા પ્રમાણે માર્યમાં કરવામાં આવ્યો હતો.

કોઠો 3.20: માર્યમાં 50 ટકા કરતાં અધિક ખર્ચવાળા અનુદાનો

(ઘટતી ટકાવારીના કમમાં)

(₹ કરોડમાં)

ક્રમાંક	અનુદાન નં.	વર્ણન	1 લો ત્રિમાસિક	2 જો ત્રિમાસિક	3 જો ત્રિમાસિક	4 થો ત્રિમાસિક	કુલ	માર્યમાં થયેલો ખર્ચ	કુલ ખર્ચની ટકાવારી રૂપે માર્યમાં ખર્ચ
1	0058	શ્રમ અને રોજગાર વિભાગને લગતો અન્ય ખર્ચ	0.00	0.00	0.00	0.05	0.05	0.05	100.00
2	0041	આરોગ્ય અને પરિવાર કલ્યાણને લગતો અન્ય ખર્ચ	0.00	0.03	0.05	0.37	0.45	0.32	71.98
3	0072	વળતર અને સોપણી	0.00	9.36	19.07	91.01	119.44	82.08	68.72
4	0050	ખાણ અને ખનીજ	22.68	48.24	25.92	199.25	296.09	175.19	59.17

સોત: પ્રધાન મહાલેખાકાર (હિસાબ અને હક) ની કચેરી દ્વારા આપવામાં આવેલી માહિતી

3.5.4.1 માર્યમાં 25 ટકા કરતાં અધિક ખર્ચ નોંધાવનાર વિભાગો

ત્રણ વિભાગો એટલે કે, સામાન્ય વહીવટ, ઉદ્યોગ અને ખાણ અને વિજ્ઞાન અને પૌદ્યોગિકીમાં, ચાર્ટ 3.9, 3.10 અને 3.11માં દર્શાવ્યા પ્રમાણે કુલ ખર્ચના 25 ટકા કરતાં અધિક ખર્ચ માર્ય 2020માં કરવામાં આવ્યો હતો.

આલેખ 3.9: માર્ય 2020માં ખર્ચની ઉંચી ટકાવારી દર્શાવતો સામાન્ય વહીવટ વિભાગનો માસ-વાર ખર્ચ

સોત: પ્રધાન મહાલેખાકાર (હિસાબ અને હક) ની કચેરી દ્વારા આપવામાં આવેલી માહિતી

આલેખ 3.10: માર્ચ 2020માં ખર્ચની ઉંચી ટકાવારી દર્શાવતો ઉદ્યોગ અને ખાણ વિભાગનો
માસ-વાર ખર્ચ

સોત: પ્રધાન મહાલેખાકાર (હિસાબ અને હક) ની કચેરી દ્વારા આપવામાં આવેલી માહિતી

આલેખ 3.11: માર્ચ 2020માં ખર્ચની ઉંચી ટકાવારી દર્શાવતો વિજાન અને પૌદ્યૌગિકી વિભાગનો
માસ-વાર ખર્ચ

સોત: પ્રધાન મહાલેખાકાર (હિસાબ અને હક) ની કચેરી દ્વારા આપવામાં આવેલી માહિતી

3.6 પસંદ કરેલા અનુદાનોની સમીક્ષા

ગુજરાત અંદાજપત્ર નિયમાવલી, 1983ની જોગવાઈ મુજબ અનુદાનનો વહીવટ કરનાર સત્તાધિકારી તેના નિયંત્રણ હેઠળના ખર્ચની પ્રગતિ પર ધ્યાન રાખવા માટે અને તેને મંજૂર થયેલા અનુદાન અથવા વિનિયોગની હદમાં રાખવા માટે જવાબદાર છે. આ સત્તાધિકારીની ફરજો અને જવાબદારીઓમાં સમયસર અને ચોકસાઇપૂર્વક અંદાજો તૈયાર કરવા અને એ પણ સુનિશ્ચિત કરવું કે તેને હસ્તક મુકવામાં આવેલ અનુદાન જે હેતુ માટે આપવામાં આવ્યું હોય તેના માટે જ વપરાય અને થયેલી બચતની જો જરૂર ન હોય તો પરતસોંપણી કરવાનો સમાવેશ થાય છે.

સત્તાધિકારીઓ આ સૂચનાઓનું કેટલી હું પાલન કરે છે તેની ખાતરી કરવાના ક્રષ્ણકોણ સાથે ઓડિટ દ્વારા, ઉજ્જ અને પેટ્રોકેમિકલ્સ વિભાગ હેઠળ અનુદાન નં. 13 (ઉજ્જ યોજનાઓ) અને નર્મદા, જળ સંપત્તિ, પાણી પુરવઠો અને કટ્પસર વિભાગ હેઠળ અનુદાન નં. 66નું (સિંચાઈ અને જમીન સંરક્ષણ) સંચાલન કરતા વહીવરી વિભાગો/નિયંત્રણ અધિકારીઓના 2017-18થી 2019-20ના ત્રણ વર્ષના સમયગાળા માટેના રેકર્ડની પ્રતિક ચકાસણી કરવામાં આવી હતી. ઓડિટ અવલોકનોની ચર્ચા હવે પછીના ફકરાઓમાં કરવામાં આવી છે.

3.6.1 અનુદાન નં 13- ઉજ્જ યોજનાઓની સમીક્ષા

ગુજરાત સરકારનો ઉજ્જ અને પેટ્રોકેમિકલ્સ વિભાગ ઉત્પાદનમાં વધારો, કાર્યક્ષમ પ્રવાહન અને વિતરણ પદ્ધતિ દ્વારા ગુજરાતના લોકોને કાયમી ધોરણે અને વાજબી દરે ગુણવત્તાવાળી વીજળી અને પાઇપ દ્વારા કુદરતી ગેસ પુરો પાડવાની ભાવના સાથે રાજ્યના સર્વોંગી વિકાસમાં ફાળો આપી રહ્યો છે. આ વિભાગ ઉજ્જ, ગેસ, ખાતર અને બિન-પરંપરાગત ઉજ્જના ક્ષેત્રની વિવિધ કંપનીઓ સાથે સંકળાયેલો છે.

આ વિભાગ જુદા જુદા સદરો હેઠળ નાણા વિભાગ પાસેથી ભંડોળ મેળવે છે અને, ઉજ્જ ક્ષેત્રના જહેર ક્ષેત્રના ઉપકમોની હોલ્ડિંગ કંપની, ગુજરાત ઉજ્જ વિકાસ નિગમ લિમિટેડને (GUVNL) તેની છ પેટા કંપનીઓની⁴ શેર મૂડીમાં રોકાણ કરવા માટે, GUVNLને જુદી જુદી યોજનાઓ હેઠળ ઉજ્જના સહાયકીયોના દાવાઓની ભરપાછ કરવા માટે આપે છે. વિભાગ, બિન-પરંપરાગત ઉજ્જમાં સંશોધન અને વિકાસકીય પ્રવૃત્તિઓને ઉત્તેજન આપવા માટે સ્વતંત્ર સંગઠનો/સ્વાચ્છત સંસ્થાઓને પણ અનુદાન પુરુ પાડે છે. અનુદાનો આગામ ચૂકવણી માટે સંબંધિત જીલ્લાના મુખ્ય વીજ નિરીક્ષકને હસ્તાક મુકવામાં આવે છે.

3.6.1.1 અંદાજપત્રીય જોગવાઇઓથી વિચલન

2017-20 દરમિયાન અનુદાન નં. 13 હેઠળ મહેસૂલી અને મૂડી સદરો હેઠળ કરવામાં આવેલી અંદાજપત્રીય ફાળવણીઓ અને ખર્ચ કોઠા 3.21માં આપ્યા છે.

કોઠો 3.21: અનુદાન નં. 13 હેઠળ અંદાજપત્રીય જોગવાઇઓથી વિચલન

(₹ કરોડમાં)

વર્ષ	અંદાજપત્રીય જોગવાઇઓ			ખર્ચ	અધિક (+)/ બચત(-)	જોગવાઇના ટકા
	મૂળ	પૂરક	કુલ			
મહેસૂલ મતપાત્ર						
2017-18	4,824.89	1,024.34	5,849.23	5,775.71	(-)73.52	1.26

⁴ ગુજરાત રાજ્ય વીજ નિગમ લિમિટેડ (GSEC), ગુજરાત ઉજ્જ પ્રવાહન નિગમ લિમિટેડ (GETCO) અને ચાર ઉજ્જ વિતરણ ઉપયોગીતા કંપનીઓ એટલે કે ઉત્તર ગુજરાત વીજ કંપની લિમિટેડ (UGVCL), મધ્ય ગુજરાત વીજ કંપની લિમિટેડ (MGVCL), દક્ષિણ ગુજરાત વીજ કંપની લિમિટેડ (DGVCL) અને પશ્ચિમ ગુજરાત વીજ કંપની લિમિટેડ (PGVCL)

વર્ષ	અંદાજપત્રીય જોગવાઇઓ			ખર્ચ	અધિક (+)/ બચત(-)	વણવપરાયેલી જોગવાઇના ટકા
	મૂળ	પૂરક	કુલ			
2018-19	5,490.69	2,092.68	7,583.37	7,612.31	(+)28.94	(+)0.38
2019-20	9,032.41	453.94	9,486.35	8,856.23	(-)630.12	6.64
મૂડી મતપાત્ર						
2017-18	2,717.24	0.00	2,717.24	2,516.88	(-)200.36	7.37
2018-19	2,561.39	508.00	3,069.39	3,052.95	(-)16.44	0.54
2019-20	3,423.15	0.00	3,423.15	2,849.64	(-)573.51	16.75

સોતા: 2017-18, 2018-19 અને 2019-20ના વિનિયોગ હિસાબો

કોઠા 3.21માં જોઇ શકાય છે કે, મહેસૂલ મતપાત્ર અને મૂડી મતપાત્ર બજે વિભાગો હેઠળ 2019-20 દરમિયાન વણવપરાયેલી જોગવાઇની ટકાવારી સૌથી ઉચ્ચી હતી. ઉપરાંત, 2018-19 દરમિયાન મહેસૂલ મતપાત્ર વિભાગ હેઠળનો ₹ 28.94 કરોડનો અધિક ખર્ચ ભારતના બંધારણની કલમ 205 હેઠળ નિયમિત કરાવવો જરૂરી છે. અંદાજપત્રીય જોગવાઇથી અધિક ખર્ચ માટેના કારણો ઓડિટમાં રજૂ કરવામાં આવ્યા ન હતાં.

3.6.1.2 પુરેપુરી અંદાજપત્રીય જોગવાઇની પરત સોંપણી

2018-19 અને 2019-20 દરમિયાન, વિભાગે ત્રણ યોજનાઓ માટે અંદાજપત્રીય જોગવાઇ કરી હતી (કોઠો 3.22) જે વર્ષ દરમિયાન વાપરી શકાઈ ન હતી. જેના પુરેપુરી અંદાજપત્રીય જોગવાઇની પરત સોંપણી કરવામાં આવી હતી.

કોઠો 3.22: પુરેપુરી અંદાજપત્રીય જોગવાઇની પરત સોંપણી

ક્રમાંક	યોજના	અંદાજપત્રનો સમયગાળો	સ્થિતિ	બિન-વપરાશના કારણો
1.	મોહેરા સૂર્ય મંદિરની સૌર યોજના અને નગર યોજના માટે સહાય (કેન્દ્રીય સહાય યોજના)	2018-19	અંદાજપત્ર: ₹ 12.03 કરોડ ખરેખર ખર્ચ: શૂન્ય	2018-19માં ભારત સરકારની મુલાકાતી ટુકડી ક્રારા સમીક્ષા બાદ, રાજ્ય સરકાર ક્રારા સુધારેલી એક દરખાસ્ત ભારત સરકારને મોકલવામાં આવી હતી. આમ છતાં, ભારત સરકાર તરફથી ડેઇ પ્રતિભાવ મળ્યો ન હતો.
			અંદાજપત્ર: ₹ 12.03 કરોડ ખરેખર ખર્ચ: શૂન્ય	ગુજરાત ઉજ્જ નિગમ લિમિટેડ (અમલકર્ત્તા સંસ્થા) ક્રારા ટેન્ડરની ઉચ્ચી કિંમત ટાંકવાના પરિણામે ફરી નિવિદા બહાર પાડવી પડી હતી, જમીનનું સંપાદન પણ પડતર હતું.

ક્રમાંક	યોજના	અંદાજપત્રનો સમયગાળો	સ્થિતિ	બિન-વપરાશના કારણો
2.	રહેણાંક વપરાશકારો માટે સમૃદ્ધ કેપ્ટીવ રૂક્ષોપ/ ગ્રાઉન્ડ માઇન્ડ સોલર PV પ્રોજેક્ટ્સના વિકાસ માટે સહાય	2019-20	અંદાજપત્ર: ₹ 10 કરોડ ખરેખર ખર્ચ: શુદ્ધ	યોજનાની માર્ગદર્શિકાને આખરીરૂપ આપવાનું હજુ બાકી હતું અને યોજના પરનો સરકારનો ઠરાવ બહાર પાડવાનો હજુ બાકી હતો.
3.	વીજળીથી ચાલતા વાહનો અપનાવવા પ્રોત્સાહન માટે સહાય	2019-20	અંદાજપત્ર: ₹ 5 કરોડ ખરેખર ખર્ચ: શુદ્ધ	વીજ વાહનો અપનાવવા માટેની રાજ્યની નીતિને આખરીરૂપ આપવાનું હજુ બાકી હતું.

સોતા:વિભાગ દ્વારા રજૂ કરવામાં આવેલી માહિતી

ઉપરથી એ સ્પષ્ટ થાય છે કે અંદાજપત્રીય જોગવાઈઓ યોજનાઓ માટેના પૂરતા આયોજન કર્યો વિના કરવામાં આવી હતી, પરિણામે પૂરેપૂરી જોગવાઈ પરત સોંપવામાં આવી હતી.

3.6.1.3 બાધ્યકૃપે સહાયિત યોજના હેઠળ વળતરના દાવાની પતાવટમાં વિલંબ

વિભાગે પુનઃપ્રાપ્ય ઉર્જાના સ્થળાંતર માટે ₹ 1962.12 કરોડના એકંદર ખર્ચે બાધ્યકૃપે સહાયિત યોજના એટલે કે 'ગ્રીન એનજી કોરીડોર' હાથ ધરી હતી. ગુજરાત ઉર્જ પ્રવાહન નિગમ લિમિટેડને (GETCO) યોજનાની કાર્યપાલક સંસ્થા તરીકે નિયુક્ત કરવામાં આવી હતી. યોજનાને 40:40:20ના પ્રમાણમાં અનુકૂળ જર્મનીની KfW તરફથી લોન રૂપે બાધ્યકૃપે સહાય તરીકે (યુરો 114 મીલીયન અથવા ₹ 798 કરોડ), ભારત સરકાર (₹ 784.84 કરોડ) અને GETCOનો ફાળો (₹ 379.28 કરોડ) બંદોળ મળવાનું હતું.

KfW તરફથી લોન ભારત સરકારના નાણા મંત્રાલયની સરંગ ઘિરાણની માર્ગદર્શિકાને સુસંગત હતી. સરંગ વ્યવસ્થામાં, GETCOએ પહેલા ખર્ચ કરવાનો હતો અને પછી ખર્ચનું પત્રક (SoE) રજૂ કરીને વળતરના આધારે દાવો KfW સમક્ષ રજૂ કરવાનો હતો. વળતા પગલા તરીકે KfWએ લોન ભારત સરકારને ચૂકવવાની હતી જે બાદમાં ગુજરાત સરકારને તબદીલ કરવાની તજવીજ કરે છે. ત્યારબાદ, રાજ્ય સરકાર દ્વારા સરકારી ઠરાવ જારી કરીને બંદોળ GETCOને આપવામાં આવે છે.

ભારત સરકારના બંદોળ છુટુ કરવાના હુકમો અનુસાર, ભારત સરકાર તરફથી મળેલ બાધ્ય સહાય તે મળ્યાના સાત દિવસની અંદર રાજ્ય સરકાર દ્વારા GETCOને છુટી કરવાની હતી. આમ છતાં, રાજ્ય સરકાર દ્વારા GETCOને બાધ્ય સહાય છુટી કરવામાં 32 દિવસથી 180 દિવસ વચ્ચેનો વિલંબ ઓડિટના ધ્યાન પર આવ્યો હતો. ભરપાઈના દાવાઓની વિલંબિત પતાવટે યોજના પ્રત્યેની નાણાકીય જવાબદારીઓને પહોંચી વળવા માટેના GETCOના નાણાના પ્રવાહ પર ચોક્કસપણે વિપરીત અસર કરી હતી. આ વિલંબો GETCOના ભરપાઈના દાવાઓની સમયસર પતાવટમાં અસરકારક દેખરેખનો અભાવ પણ દર્શાવે છે.

3.6.2 અનુદાન નં. 66 - સિંચાઇ અને જમીન સંરક્ષણની સમીક્ષા

નર્મદા, જળ સંપત્તિ, પાણી પુરવઠો અને કલ્પસર વિભાગને જળ સંસાધનોના આયોજન, મોજણી અને તપાસ; સિંચાઇ યોજનાઓનું બાંધકામ, સંચાલન અને જળવણી; પૂર નિયંત્રણ; જળ સંરક્ષણ; પાણીની માહિતીનું વ્યવસ્થાપન; પાણી પુરવઠો અને સંકળાયેલાં કામો; વગેરેની કામગીરી સૌપવામાં આવી છે. કાર્યપાલક વિભાગો દર વર્ષે વિભાગીય કામો માટે અંદાજપત્રીય અંદાજો તૈયાર કરે છે અને તેને સંબંધિત અધિક્ષક ઇજનેરને રજૂ કરે છે જેઓ આગામના કમમા તેમના વર્તુલ માટેના અંદાજપત્રીય અંદાજો મુખ્ય ઇજનેરને રજૂ કરે છે. મુખ્ય ઇજનેર આગામના કમમા તેમની દરમાસ્તો જળ સંસાધનોના સચિવને એકત્રિકરણ અને નાણા વિભાગને રજૂ કરવા અથ્વ મોકલે છે.

3.6.2.1 અંદાજપત્રીય જોગવાઇઓથી વિચલન

2017-20 દરમિયાન અનુદાન નં. 66 હેઠળ મહેસૂલ અને મૂડી સદરો હેઠળ અંદાજપત્રીય ફળવણીઓ અને કરવામાં આવેલા ખર્ચની વિગતો કોઠા 3.23માં આપી છે.

કોઠો 3.23: અંદાજપત્રીય જોગવાઇઓથી વિચલન

(₹ કરોડમાં)

વર્ષ	અંદાજપત્રીય જોગવાઇ			ખર્ચ	બચત (-)	વશવપરાયેલી જોગવાઇના ટકા
	મૂળ	પૂરક	કુલ			
મહેસૂલ મતપાત્ર						
2017-18	1,141.11	0	1,141.11	991.99	(-) 149.12	13.07
2018-19	1,147.57	0	1,147.57	979.42	(-) 168.15	14.65
2019-20	1,267.81	0	1,267.81	1,158.76	(-) 109.05	8.60
મૂડી મતપાત્ર						
2017-18	3,487.47	0	3,487.47	3,423.67	(-) 63.80	1.83
2018-19	3,837.23	1,857.57	5,694.80	5,634.16	(-) 60.64	1.06
2019-20	4,153.11	0	4,153.11	4,107.45	(-) 45.66	1.10
મહેસૂલ બિન-મતપાત્ર						
2019-20	1.89	3.26	5.15	4.95	(-)0.20	3.89
મૂડી બિન-મતપાત્ર						
2017-18	40.00	50.00	90.00	67.78	(-) 22.22	24.69
2018-19	40.00	80.00	120.00	106.87	(-)13.13	10.94
2019-20	40.07	80.00	120.07	98.75	(-) 21.32	17.76

સોટાસ: સંબંધિત વર્ષો માટેના રાજ્ય સરકારના વિનિયોગ હિસાબો

મહેસૂલ મતપાત્ર અને મૂડી મતપાત્ર વિભાગોમાં નોંધપાત્ર બચતો માટે વિભાગે આવી જગ્યાઓ અને નિવૃત્તી, કામોની ધીમી પ્રગતી, સહભાગીઓ અને લાભાર્થીઓ તરફથી ઓછી માંગણી, યોજનાઓની મંજૂરીમાં અને નિવિદાની પ્રક્રિયામાં વિલંબ, અસામાન્ય વરસાદના કારણે કામો શરૂ કરવામાં વિલંબ અને નાણા વિભાગ દ્વારા મુકવામાં આવેલા કાપને કારણભૂત ગણાવ્યાં હતાં.

3.6.2.2 વ્યાજની નિવાર્ય ચૂકવણી

સામાન્ય નાણાકીય નિયમો અનુસાર, તાકીદની ચૂકવણીઓ માટે જરૂર હોય એ સિવાય ઉપાડ અધિકારીઓ દ્વારા તિજોરીમાંથી સરકારના નાણા ઉપાડવા ન જોઈએ. એજ રીતે, ઉધીના નાણાથી હાથ ધરવામાં આવતી યોજનાઓ માટે, સરકાર પર પડતો વ્યાજનો વધારાનો બોજો ટાળવા માટે જરૂર ન હોય ત્યાં સુધી નાણા ઉધાર લેવાનું ટાળવુ જોઈએ.

ઓડિટે અવલોકન કર્યું હતું કે ક્રોડા 3.24માં દર્શાવ્યા મુજબ નાબાડો^૫ એ સિંચાઇ યોજનાઓ માટે લોન મંજૂર કરી હતી:

ક્રોડા 3.24: નાબાડો નાણા પુરા પાડેલી યોજનાઓ

(₹ કરોડમાં)

નાબાડો દ્વારા મંજૂર થયેલી યોજનાનું નામ	યોજનાની કુલ જોગવાઈ	નાબાડો દ્વારા મંજૂર લોનની રકમ	લોન મંજૂર થયા તારીખ	યોજના શરૂ થયાની તારીખ	નાબાડો દ્વારા વસૂલ કરવામાં આવેલો વ્યાજનો દર
કડાણા જળાશયથી મહીસાગરમાં ઠક્કરબાપા તળાવ (પાતાળંગરી) અને દાહોદ જીલ્લા સુધી ઉદ્ઘણ સિંચાઇ પાઇપલાઇન	1,054.80	982.47	ઓગષ્ટ 2016	17 મે 2017	5.5 %
સૌની -લીક 3 માંગણી ઉંડ ઝના પેકેજ 4, 5 & 6	1,751.90	1,497.13	ઓગષ્ટ 2017	19 મે 2017	4.75 %

સોત: નર્મદા, જળ સંપત્તિ, પાણી પુરવણો અને કલ્પસર વિભાગે પુરી પાડેલી માહિતી

બજે યોજનાઓ હેઠળ, મોબીલાઇઝેશન પેશગીની જોગવાઈ હતી, તેને જો ઇજારદારો દ્વારા આવી પેશગી માટે માંગણી કરવામાં આવે તો જ તેનો ઉપાડ કરીને ઇજારદારોને ચૂકવવાની હતી. સંબંધિત દસ્તાવેજોની ચકાસણી દરમયાન નીચેની બાબતો ધ્યાનમાં આવી હતી:

- જો કે ઇજારદારે પ્રથમ યોજના હેઠળ મોબીલાઇઝેશન પેશગી માટે ચૂકવણીની કોઈ માગણી કરી ન હતી છતાં, વિભાગે તેના માટે સ્વયં માંગણી કરી હતી અને નાબાડો 23 જાન્યુઆરી 2017ના રોજ મોબીલાઇઝેશન પેશગી તરીકે ₹ 196.49 કરોડ છુટા કર્યો હતાં. વિભાગે 31 ડિસેમ્બર 2017 સુધીમાં માત્ર ₹ 80.76 કરોડ વાપર્યા હતાં અને ₹ 115.73 કરોડ કોઈ ઉપયોગ વિના પડી રહ્યા હતાં. આના પરિણામે, રાજ્ય સરકાર પર ₹ 5.98 કરોડના^૬ વ્યાજનો નિવાર્ય બોજો પડયો હતો.

⁵ કૃષિ અને ગ્રામ્ય વિકાસની રાષ્ટ્રીય બેંક (National Bank for Agriculture and Rural Development)

⁶ ₹ 115.73 કરોડ પર 5.5 ટકાના દરે 343 દિવસોનું વ્યાજ (23 જાન્યુઆરી 2017થી 31 ડિસેમ્બર 2017 સુધી)

- એજ રીતે, ઇજરદાર દ્વારા માંગણી કરવામાં આવી ન હોવા છતાં બીજુ યોજના ફેફળ વિભાગે નાબાઈ પાસેથી ₹ 299.42 કરોડની મોબીલાઇઝેશન પેશાળી પ્રાપ્ત કરી હતી (05 સપ્ટેમ્બર 2017) અને 31 ડિસેમ્બર 2017 સુધીમાં ₹ 218.16 કરોડ વાપર્યા હતાં. બાકીના ₹ 81.26 કરોડ કોષ ઉપયોગ વિના રાખી મુકવામાં આવ્યાં હતાં જેના પરિણામે રાજ્યની તિજોરી પર ₹ 1.24 કરોડના⁷ વ્યાજનો નિવાર્ય બોજો પડ્યો હતો.

બજે કિસ્સાઓમાં, નવેમ્બર 2020ની સ્થિતિએ વિભાગે જવાબ આપ્યો ન હતો.

3.6.2.3 હુકમનામાને લગતી ચૂકવણીઓમાં વિલંબ

ફરજીયાત/વૈધાનિક ચૂકવણીઓ, ચુકાદા, વગેરેની જવાબદારી અદા કરવા માટે અંદાજપત્રીય આયોજન, શક્ય એટલા પ્રમાણમાં નિયમો/કાયદા/ચુકાદાઓના ઉલ્લંઘનની શક્યતાની છિટ વિના અને તેના પર કોઈ વધારાનો ખર્ચ નોતર્યા વગર કાળજીથી કરવું જોઈએ. જમીન સંપાદન સંદર્ભના કેસમાં (LAR) અદાલતનો ચુકાદો જાહેર થયા બાદ મૂળ જમીન માલિકોને જો વળતરની ચૂકવણી ન થઈ હોય તો, ચુકાદાની તારીખથી ખરેખર ચૂકવણીની તારીખ સુધી વાર્ષિક 15 ટકાના દરે વ્યાજની ચૂકવણી જમીન માલિકોને કરવાની થાય છે. આમ, આવી કબૂલાતો માટે અંદાજપત્રીય આયોજનમાં વધારાની કાળજી લેવી જરૂરી છે.

અનુદાન નં. 66ની સમીક્ષામાં જોવામાં આવ્યું હતું કે વિભાગે જમીન સંપાદન કેસો પ્રત્યે જમીન માલિકોને વળતર તરીકે નીચે મુજબ હુકમનામાની રકમની (વ્યાજ સાથે) નોંધપાત્ર ચૂકવણીઓ કરી હતી.

- 31 માર્ચ 2020ના રોજ, અદાલતના ચુકાદાઓ જાહેર થયા બાદ પણ ₹ 100.95 કરોડની ચુકાદાની રકમ સંકળાયેલી હતી એવા 293 જમીન સંપાદન સંદર્ભના કેસો સામે ચૂકવણીઓ બાકી હતી. આમાં સપ્ટેમ્બર 2020 સુધીની ₹ 248.95 કરોડની નિહિત વ્યાજની જવાબદારી ઉભી થતી હતી.
- 2019-20 દરમિયાન 63 જમીન સંપાદન સંદર્ભના કેસોમાં, અદાલતના ચુકાદાઓ જાહેર થયાની તારીખથી 413 દિવસોથી 4,089 દિવસોના નોંધપાત્ર સમયગાળો વીત્યા બાદ ચૂકવણીઓ કરવામાં આવી હતી, જે ₹ 7.20 કરોડના વ્યાજની⁸ નિવાર્ય ચૂકવણી તરફ દોરી ગાઈ હતી.

આ બાબત, અદાલતના ચુકાદાઓમાં નિયત કરેલી વળતરની ચૂકવણી માટેની સમયમર્યાદાને વળગી રહેવામાં વિભાગની આંતરિક દેખરેખની સ્પષ્ટપણે નિષ્ણળતા દર્શાવે છે જે વ્યાજની નોંધપાત્ર જવાબદારી ઉભી કરવા તરફ દોરી ગાઈ હતી.

⁷ ₹ 81.25 કરોડ પર 4.75 ટકાના દરે 118 દિવસોનું વ્યાજ (5 સપ્ટેમ્બર 2017થી 31 ડિસેમ્બર 2017 સુધી)

⁸ જમીન સંપાદન, પુનઃસ્થાપન અને પુનર્વસવાટમાં ઉચ્ચિત વળતર અને પારદર્શિતાનો હક અધિનિયમ, 2013ની કલમ 11 અનુસાર, પહેલા વર્ષ માટે 9 ટકાના દરે ત્યારબાદ 15 ટકાના દરે વ્યાજ ચૂકવવાપાત્ર હતું.

વિભાગે વળતરની ચૂકવણીમાં વિલંબો માટે નાણા વિભાગે ઉભા કરેલા પ્રશ્નોને કારણભૂત ગણાવ્યા (નવેમ્બર 2020) હતાં. જવાબ વાજબી નથી કારણ કે કેટલાક કેસોમાં 10 કરતાં અધિક વર્ષોનો વિલંબ ઓડિટના દ્વારાન પર આવ્યો હતો, જેમાં તાર્કિક આધારનો અભાવ છે.

3.6.2.4 ગુજરાત રાજ્ય નાણાકીય સેવામાં (GSFS) ભંડોળ મૂકવું

નાણા વિભાગે તેના 29 ઓક્ટોબર 2016ના પરિપત્રથી રાજ્યના તમામ જાહેર ક્ષેત્રના ઉપક્રમોને તેમના વણવપરાયેલ ભંડોળો ગુજરાત રાજ્ય નાણાકીય સેવાઓમાં (GSFS) મુકવાનો અને આ થાપણો પર મળેલું વ્યાજ મુખ્ય સદર 0049-વ્યાજની આવક હેઠળ સરકારના હિસાબમાં જમા કરવાનો નિર્દેશ કર્યો હતો.

અનુદાન છુટુ કરવાના હુકમોની ચકાસણીમાં જોવામાં આવ્યું હતું કે ગુજરાત જળ સંપત્તિ વિકાસ નિગમ (GWRDC)⁹ પાસે 2016-19 દરમિયાન GSFSમાં મુકેલા/ફરી મુકેલા ₹ 268.71 કરોડના ફાજલ ભંડોળો હતાં. ભંડોળો ઉપલબ્ધ હોવા છતાં, વિભાગે જુદી જુદી સિંચાઇ યોજનાઓ, જે નાણા વિભાગ દ્વારા મંજૂર કરવામાં આવી હતી, તેના અમલીકરણ માટે 2019-20 દરમિયાન GWRDC માટે ₹ 212.33 કરોડની વધારાની જોગવાઈ કરી હતી.

નાણા વિભાગે આપેલી (ઓગાષ 2019) સૂચનાઓ મુજબ, GWRDCએ ₹ 258.89 કરોડની પરત સોંપણી કરી હતી (સપ્ટેમ્બર 2019થી સપ્ટેમ્બર 2020) અને બાકીના ₹ 9.82 કરોડનો ઉપયોગ કર્યો હતો. આમ, વિભાગ દ્વારા ₹ 212.33 કરોડના વધારાના ભંડોળની માંગણી અને નાણા વિભાગ દ્વારા તેની મંજૂરી વાજબી ન હતી.

વિભાગે જણાવ્યું હતું કે (નવેમ્બર 2020) નાણા વિભાગના ઓક્ટોબર 2016ના નિર્દેશો મુજબ ભંડોળ GSFSમાં મુકવામાં આવ્યા હતાં. તેણે ઉમેર્યું હતું કે GSFSના વ્યાજના દરો બેંકોના દરો કરતાં વધુ હતાં અને આથી, સરકારને કોઈ નુકસાન થયું ન હતું.

જવાબ સ્વીકાર્ય નથી કારણ કે, સામાજિક-આર્થિક જવાબદારીઓ પરીપૂર્ણ કરવા માટે, સરકારની રોકડની તરફતા હમેશા સંગીન હોવી જોઈએ. એ સુનિશ્ચિત કરવું જોઈએ કે ફાળવવામાં આવેલા પરંતુ તાત્કાલિક જરૂર ન હોય એવા ભંડોળનો વિભાગો/બોર્ડ/નિગમો દ્વારા તિજારીઓમાંથી ઉપાડ કરવામાં ન આવે અને બેંકો, નાણાકીય સંસ્થાઓ, વરોરેમાં ફાજલ તરીકે મુકવામાં ન આવે. ભંડોળ એક બાજુ મુકવામાં આવે તે માત્ર રોકડની તરફતા અને એકંદર લવચીકપણું ઘટાડતું નથી પરંતુ અંદાજપત્રીય આયોજનને પણ નિષ્ણળ બનાવે છે. ભંડોળ એક બાજુ મુકી રાખવાથી રોકડ સંકડામણા વાળા વિભાગોને તાકીદના અને મહત્વના હેતુઓ પર ખર્ચ કરવાથી વંચિત રાખે છે જ્યારે અન્ય વિભાગો આવા ભંડોળો કોઈ ફળદાયક હેતુ માટે મુકવાના બદલે લાંબા સમય સુધી GSFSની પાસે રાખે છે.

⁹ GWRDC નર્મદા, જળ સંપત્તિ, પાણી પુરવઠો અને કલ્પસર વિભાગ હેઠળ કામ કરે છે અને ગુજરાત રાજ્યમાં ભૂતળના પાણીની તપાસ, શોધપોણના વ્યવસ્થાપન અને પુનઃપ્રભરણના કામો કરવા માટે જવાબદાર છે.

આગામ જણાવ્યું તે દ્રષ્ટિએ, નાણા વિભાગના બિનઉપયોગી/ફાજલ ભંડોળ GSFSમાં મુકવાના નિર્દેશો સરકારના શ્રેષ્ઠ હિતમાં લાગતા નથી અને તેની સમીક્ષા કરવાની જરૂર છે.

3.6.2.5 પંચાયતોને છુટા કરવામાં આવેલા સહાયક અનુદાનની દેખરેખ ન થવી

દર વર્ષ, પંચાયતોને તેમને સૌંપવામાં આવેલા જુદા જુદા કાર્યો હાથ ધરવા માટે વિભાગ સહાયક અનુદાન છુટુ કરે છે. 2017-20 દરમિયાન અનુદાન નં. ૬૬માંથી પંચાયતોને આપવામાં આવેલા અનુદાનની વિગતો નીચે કોઠા 3.25માં આપી છે.

કોઠા 3.25: 2017-20 દરમિયાન અનુદાન નં. ૬૬માંથી પંચાયતોને છુટુ કરાયેલું સહાયક અનુદાન

(₹ લાખમાં)

સમયગાળો	હિસાબી સદર	ખર્ચ
2017-18	2702, 2711	152.51
2018-19	2702, 2711	131.90
2019-20	2702, 2711	128.42

સોત: નર્મદા, જળ સંપત્તિ, પાણી પુરવણો અને કલ્પસર વિભાગે પુરી પાડેલી માહિતી

સંબંધિત દસ્તાવેજોના ઓડિટમાં નીચે મુજબ જોવામાં આવ્યું હતું.

- વિભાગે પંચાયતો દ્વારા 2017-20 દરમિયાન કરવામાં આવેલા ખર્ચની સામે તેમને છુટા કરવામાં આવેલા સહાયક અનુદાનનું સમાયોજન કર્યું ન હતું.
- આ અનુદાનોની બાબતમાં તિજોરીના સમાયોજન થયેલા પત્રકોની સાથે માસિક/ત્રિમાસિક/ષષ્ઠીમાસિક/વાર્ષિક ખર્ચના કોઈ પત્રકો પંચાયતો દ્વારા રજૂ કરવામાં આવ્યા ન હતાં. વધુમાં, સહાયક અનુદાન જે હેતુ માટે 2017-20 દરમિયાન છુટુ કરવામાં આવ્યું હતું તેના માટે પૂરેપુરુષ વાપરવામાં આવ્યું હતું એ પ્રમાણિત કરતું કોઈ નિવેદન પંચાયતોના જિલ્લા વિકાસ અધિકારીઓ તરફથી મળ્યું ન હતું.

3.6.2.6 કેન્દ્ર પુરસ્કૃત યોજનાઓ હેઠળ નોંધપાત્ર બચતો

કેન્દ્ર પુરસ્કૃત યોજનાઓ માટેનું આયોજન એ રીતે કરવું જાઇએ કે ભંડોળોનો ઉપયોગ શ્રેષ્ઠ રીતે થાય અને મહત્તમ લાભો લોકોને મળે.

અનુદાન નં. ૬૬માં ત્રણ મુખ્ય સદરો હેઠળ કેન્દ્ર પુરસ્કૃત યોજના ચલાવવામાં આવે છે. 2019-20 દરમિયાન, કરવામાં આવેલી જોગવાઇઓ અને કરવામાં આવેલા ખર્ચ વચ્ચે વિસંગતતા ઉભી થઈ હતી જે નીચે કોઠા 3.26માં દર્શાવ્યા મુજબ ચાર પેટા-સદરોમાં નોંધપાત્ર બચતો તરફ દોરી ગાઇ હતી:

કોઠો 3.26: 2019-20 દરમિયાન જુદી જુદી કેન્દ્ર પુરસ્કૃત યોજના હેઠળ બચતો

(₹ કરોડમાં)

ક્રમાંક	પેટા-સદર	અંદાજપત્રીય જોગવાઈ	કરેલો ખર્ચ	વધારો (+)/ બચતો (-)	બચતો (ટકામાં)
1.	2702 (03) (101) (11) કુવા અને ટાંકાઓનું બાંધકામ અને ઊંડા કરવા 60:40	કેન્દ્રય: 30.33 રાજ્ય: 43.85 કુલ: 74.18	23.11	(-)51.07	69
2.	2702 (80) (800) (14) લઘુ સિંચાઈ યોજના 100 ટકા કેન્દ્ર પુરસ્કૃત યોજના	કેન્દ્રય: 4.00 રાજ્ય: 0.00 કુલ: 4.00	1.50	(-)2.50	63
3.	4701 (41) (800) (01) બંધ પુનર્વેસન અને સુધારણા કાર્યક્રમ (બાધ રીતે સહાયિત કાર્યક્રમ) 70:30	કેન્દ્રય: 3.50 રાજ્ય: 1.50 કુલ: 5.00	0	(-)5.00	100
4.	4702 (00) (800) (01) ટપક સિંચાઈ માટે GGRCને ફાળો 60:40	કેન્દ્રય: 250.00 રાજ્ય: 438.44 કુલ: 688.44	535.45	(-)152.99	22

સોત: નર્મદા, જળ સંપત્તિ, પાણી પુરવઠો અને કલ્પસર વિભાગ આપેલી માહિતી

અહીં જોઇ શકાય છે કે, આ ચાર પેટા-સદરોમાં બચતોની ટકાવારી 22થી 100 વચ્ચે રહી હતી. પેટા-સદરની (કોઠા 3.26નો ક્રમાંક 2 જૂઓ) બાબતમાં પણ જ્યાં કેન્દ્રય ફાળો 100 ટકા હતો તેમાં વિભાગે માત્ર 37 ટકા ખર્ચ કર્યો હતો. આ દર્શાવે છે કે કેન્દ્ર પુરસ્કૃત યોજનાઓના આયોજનનો અમલ પૂરતો ન હતો.

3.6.2.7 નિગમો/મંડળીઓ/સંસ્થાઓ પર અપૂરતું અંદાજપત્રીય નિયંત્રણ

વિભાગે ઘણા નિગમો/સંસ્થાઓ/મંડળીઓની યોક્કસ કાર્યો હાથ ધરવા માટે રચના કરી છે અને તે કોઠા 3.27માં આપેલી વિગતો પ્રમાણે, તેમને અંદાજપત્રીય જોગવાઈ દ્વારા સહાયક અનુદાન છુદુ કરે છે:

કોઠો 3.27: નિગમો/મંડળીઓ/સંસ્થાઓને સૌપવામાં આવેલા કામો

ક્રમાંક	એકમનું નામ	વિભાગ દ્વારા એકમને સૌપવામાં આવેલું કાર્ય
1.	સરદાર સરોવર નર્મદા નિગમ લિમિટેડ (SSNNL)	નર્મદા યોજનાનું બાંધકામ, સંચાલન અને જાળવણી
2.	પાણી અને જમીન વ્યવસ્થાપન સંસ્થા (WALMI)	વિભાગના કર્મચારીઓ અને ઝેડ્ટોને સિંચાઈ અને સંબંધિત વિષયો પર તાલીમ આપવી.
3.	ગુજરાત જળ સંસાધન વિકાસ નિગમ લિમિટેડ (GWRDC)	પાતાળ કુવા ખોદવા, વગેરે.
4.	ગુજરાત હરિત કાંતિ કંપની લિમિટેડ (GGRC)	ટપક સિંચાઈ અને છંટકાવ પર જગૃતિ ફેલાવવી અને કેન્દ્ર અને રાજ્ય દ્વારા ટપક સિંચાઈ પર મંજૂર કરવામાં આવતા સહાયક અનુદાનો સંબંધિત બધા કાર્યો
5.	ગુજરાત ઇજનેરી સંશોધન સંસ્થા (GERI)	માગો અને સિંચાઈ કામોમાં વપરાતી સાધનસામગ્રીની ચકાસણી.

- સહાયક અનુદાનનો આગળનો હપતો છુટો કરવામાં આવે એ પહેલાં વિભાગમાં આ એકમો દ્વારા રજૂ કરવાના અપેક્ષિત હતાં તે વર્ષ 2016-17, 2017-18 અને 2018-19 માટેના વાસ્તિક હિસાબો/નાણાકીય પત્રકો/વપરાશી પ્રમાણપત્રો વિભાગ ઓડિટમાં રજૂ કરી શક્યો ન હતો. વિભાગ, આ રીતે, હિસાબો, વપરાશી પ્રમાણપત્રોની ચકાસણી વિના આ એકમોને સહાયક અનુદાન છુટુ કરતો રહ્યો હતો.
- 2017-20ના સમયગાળામાં આ એકમોમાં નુકસાન, છેતરપીડી, દુલ્હિનિયોગ, ઉચાપત વગેરેના ડિસ્સાઓ પણ વિભાગ રજૂ કરી શક્યો ન હતો.

સહાયક અનુદાન જે હેતુ માટે છુટુ કરવામાં આવ્યું હોય તે માટે તે સમયસર વપરાય તેની ખાતરી કરવા માટે વિભાગે તેના આંતરિક નિયંત્રણો સુદૃઢ કરવાની જરૂર છે અને તે પછીનું સહાયક અનુદાન ઓડિટ થયેલા હિસાબો અને વપરાશી પ્રમાણપત્રો, વગેરે મળ્યા બાદ જ છુટુ કરવું જોઈએ.

3.6.2.8 ઉપલક હિસાબનો નિકાલ ન થવો

સરકારના હિસાબો રોકડના આધારે રાખવામાં આવે છે. સરકારના હિસાબોમાં કેટલાક એવા વ્યવહારો ઉદ્ભવે છે જેને તેના પ્રકારની માહિતીના અભાવે અથવા કોઈ પણ અન્ય કારણસર, આવક અથવા ખર્ચના નિર્ણાયક સદરે સીધા નોંધી શકાય એમ ન હોય તો કામચલાઉ ધોરણે ‘ઉપલક સદર’ હેઠળ નોંધવાના હોય છે. સંબંધિત વિગતો/માહિતી મળે ત્યારે આ હિસાબોના સદરોની રકમો હિસાબોના સંબંધિત નિર્ણાયક સદરોમાં નોંધવામાં આવે ત્યારે, આ હિસાબો સદરો બાદ ઉધાર અથવા બાદ જમાની નોંધ દ્વારા ફૂર કરવામાં આવે છે. જો આ રકમો ફૂર થયા વંગારની રહે તો ઉપલક સદરો હેઠળની સિલકો એકત્ર થયા કરશે અને સરકારની આવક અથવા ખર્ચને ચોકસાઇપૂર્વક દર્શાવશે નહીં. ઝાણ, થાપણો અને ભરણાંના વ્યવહારોનો હિસાબ આવા હિસાબી સદરોમાં રહે છે જેના માટે જાહેર નાણાના રજેવાળ તરીકે સરકાર તે સ્વીકારીને આવા નાણા ટ્રસ્ટમાં રાખે છે.

આમ, ઉપલક સદરો કામચલાઉ સદરો છે જે વ્યવહારોની હંગામી નોંધ કરવા માટે ઉપયોગમાં લેવાના હોય છે અને ખૂટની વિગતોની પ્રાપ્તિ/પરિપૂર્ણતા થાય ત્યારે સત્વરે ફૂર કરવા જોઈએ. તેનો ઉપયોગ વ્યવહારો/ખર્ચની કાયમી નોંધ કરવા માટે ન કરવો જોઈએ.

2017-18, 2018-19 અને 2019-20 માટેના વિનિયોગ હિસાબોની ચકાસણીમાં કોણા 3.28માં દર્શાવ્યા પ્રમાણે અનુદાન નં. 66માં ઉપલક સદર હેઠળ ઘણી મોટી સિલકો જોવામાં આવી હતી:

કોઠો 3.28: 2017-20 દરમિયાન ઉપલક સદર હેઠળની સિલકો

(₹ કરોડમાં)

પેટા-સદર	ખુલતી સિલક (એકંદર) ઉધાર (+)/ જમા (-)	વર્ષ દરમિયાન ઉધાર	વર્ષ દરમિયાન જમા	બંધ સિલક (એકંદર) ઉધાર (+) / જમા (-)
2017-18				
માલસામાન	(+)70.52	1.85	2.50	(+)69.87
પ્રકિર્ણ બાંધકામ પેશગીઓ	(+)5.91	0.00	0.00	(+)5.91
વર્કશોપ ઉપલક	(+)34.70	1.28	0.00	(+)35.98
કુલ	(+)111.13	3.13	2.50	(+)111.76
2018-19				
માલસામાન	(+)69.87	0.00	0.08	(+)69.79
પ્રકિર્ણ બાંધકામ પેશગીઓ	(+)5.91	0.00	0.00	(+)5.91
વર્કશોપ ઉપકલ	(+)35.98	1.08	0.00	(+)37.06
કુલ	(+)111.76	1.08	0.08	(+)112.76
2019-20				
માલસામાન	(+) 69.79	0.00	0.04	(+)69.75
પ્રકિર્ણ બાંધકામ પેશગીઓ	(+) 5.91	0.00	0.00	(+) 5.91
વર્કશોપ ઉપલક	(+)37.06	0.91	0.00	(+)37.97
કુલ	112.76	0.91	0.04	(+)113.63

સોતા: સંબંધિત વર્ષોના વિનિયોગ હિસાબો

ઓડિટે અવલોકન કર્યું હતું કે 2017-20 દરમિયાન ઉપલક સદરો હેઠળ એકંદર સિલકોમાં કોઈ ઘટાડો થયો ન હતો.

વધુમાં, ઉપલક સદર ‘વર્કશોપ ઉપલક’ ખર્ચ નોંધવા માટે જિલ્લા વિકાસ અધિકારીઓ દ્વારા દર વર્ષે વ્યાપકપણે ઉપયોગમાં લેવામાં આવે છે. 2017-18માં આ ગૌણ સદર હેઠળ ₹ 1.28 કરોડ, 2018-19માં ₹ 1.08 કરોડ અને 2019-20માં ₹ 0.91 કરોડની ઉધાર નોંધો કોઈ અનુરૂપ જમા સિવાય હતી. આ ઉપલક સદરો હેઠળની ખૂબ મોટી સિલકોનો નિકાલ કરવામાં અપૂરતા પ્રયત્નો દર્શાવે છે.

મુખ્ય ઇજનેરે (યાંત્રિક) સ્વીકાર્યું હતું કે (નવેમ્બર 2020) ઉચ્ચક સદર હેઠળની સિલકોનો નિકાલ કરવા માટે પગલા લેવાનું શરૂ કરવામાં આવ્યું નથી અને એ પણ કે વ્યવહારોની માહિતી મેળવવા માટે અને લાંબા સમયથી બાકી ઉપલક સિલકોના નિકાલ માટે જિલ્લા વિકાસ અધિકારીઓ અને નિયંત્રણ અધિકારીઓ સાથે બેઠકનું આયોજન કરવામાં આવશે.

3.7 ભલામણો

રાજ્ય સરકારે આ કરવુ જોઈએ:

- વિભાગોની જરૂરિયાતોના વિશ્વસનીય અનુમાનો અને તેમને ફાળવાયેલા સંસાધનોનો ઉપયોગ કરવાની ક્ષમતાના આધારે વાસ્તવલક્ષી અંદાજપત્ર ધડવું જોઈએ;
- વિધાનસભા દ્વારા મંજૂર થયેલા અનુદાનો કરતાં અધિક ખર્ચને ગંભીરતાથી જોવો જોઈએ અને વહેલામાં વહેલી તકે તે નિયમિત કરવો જોઈએ.
- બચતોનો ઉપયોગ કરવાના તમામ વિકલ્પો ખલાસ થઇ જાય પછી રોકડ પૂરક છેલ્લો આશરો હોવા સાથે, કેન્દ્ર સરકારની સારી પદ્ધતિઓ અપનાવવી જોઈએ, જેમાં તકનીકી અને પૂરકને પ્રોત્સાહન આપવામાં આવે છે,
- બચતોમાં કાપ મુકાય, અનુદાન/વિનિયોગની અંદર મોટી બચતો નિયંત્રિત થાય અને અપેક્ષિત બચતોને ઓળખીને નિયત સમય મર્યાદામાં પરતસોંપવામાં આવે તે સુનિશ્ચિત કરવા માટે અંદાજપત્રનું યોગ્ય અમલીકરણ અને નિયંત્રણ લાગુ કરવા માટે ઉચિત નિયંત્રણ પદ્ધતિ સ્થાપવી જોઈએ; અને
- અંદાજપત્રના યોગ્ય વિશેષણો અને અર્થપૂર્ણ વિનિયોગ હિસાબો તૈયાર કરવાની સુગમતા માટે ફાળવણીમાંથી થયેલા ખર્ચમાં વિચલનો માટે નિયંત્રણ અધિકારીઓને જવાબદાર ગણવાનું સુનિશ્ચિત કરવું જોઈએ.